

OSNOVNE KARAKTERISTIKE NOVOG MALOLETNIČKOG KRIVIČNOG PRAVA REPUBLIKE SRBIJE

Dr. sc. Dragan Jovašević, izvanredni profesor
Pravni fakultet Univerziteta u Nišu
Republika Srbija

UDK: 343.91-053.6(497.11)
Ur.: 13. lipnja 2006.
Pr.: 20. listopada 2006.
Stručni članak

Početakom 2006. godine u Republici Srbiji je stupilo na snagu novo materijalno i izvršno krivično zakonodavstvo. Tako je posle skoro tri decenije podeljene zakonodavne nadležnosti u oblasti krivičnog prava između federacije, republike i pokrajine iz vremena SFR Jugoslavije, Republika Srbija dobila jedinstveni Krivični zakonik koji je obuhvatio sve materijalno pravne odredbe osim odredbi vezanih za krivičnopravni položaj maloletnih lica. Naime, sistem krivičnih sankcija za maloletne učinioce krivičnih dela, postupak izricanja i način, postupak i uslovi izvršenja maloletničkih krivičnih sankcija su uređeni propisima posebnog zakona – Zakona o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica. Na taj način su u jednom zakonskom tekstu obuhvaćene sve materijalne, procesne i izvršne krivičnopravne odredbe o maloletnim licima čime je zapravo zaokružen sistem maloletničkog krivičnog prava o čijim karakteristikama upravo govori i ovaj rad.

Ključne reči: maloletnik, krivično delo, učinilac, zakon, sankcije, vaspitne mere, sud.

1. Pojam, sistem i izvori maloletničkog krivičnog prava

Maloletničko krivično pravo je deo, segment krivičnog prava jedne zemlje koje zbog obilja specifičnih rešenja u poslednje vreme u nizu evropskih zemalja¹ dobija karakter samostalne pravne (pozitivno pravne) ali i naučne discipline.

¹ U Nemačkoj, Francuskoj, Hrvatskoj i sada Republici Srbiji je ova grana prava formalno izdvojena iz krivičnog zakona (zakonika). Tako je u Nemačkoj u primeni Zakon o maloletničkom krivičnom pravosuđu od 11. decembra 1974. godine (s izmenama od 30. juna 1990. godine) – Jugendgerichtsgesetz, u Francuskoj je u primeni Ordonnance No. 45-174 du 2. fev. 1945. godine dopunjen Zakonom broj 2002-1138 od 9. septembra 2002. godine, u Hrvatskoj je u primeni Zakon o sudovima za mladež iz 1998. godine.

Radi se naime o posebnoj, zaokruženoj i autonomnoj celini koja sadrži niz specifičnih rešenja u odnosu na punoletne učinioce krivičnih dela.² Neretko se stoga u literaturi za ovu granu prava upotrebljava naziv para-krivično pravo ili kvazi-krivično pravo³ koje se odnosi na maloletna lica.

To je skup zakonskih propisa kojima se određuje krivičnopravni status maloletnih lica (kao učinilaca krivičnih dela odnosno maloletnih lica kao žrtava krivičnih dela). Ono propisuje poseban tretman prema maloletnim učiniocima krivičnih dela.⁴ Tako ovaj naziv koji se često u pravnoj teoriji određuje kao kriminalno-politički postulat obuhvata granu prava sa krivičnopravnim odredbama koje se primenjuju na maloletne učinioce krivičnih dela i koje odslikavaju poseban, specifičan karakter ove grane prava. To je pravo koje se zasniva na ličnosti učinioaca delikta (Taterstrafrecht), a ne na samom deliktu (Tatstraftrecht).

Ili drugim rečima to je sistem zakonskih pravnih propisa kojima se određuje sistem krivičnih sankcija za maloletne učinioce krivičnih dela, a pod određenim uslovima i za punoletne učinioce te postupak za izricanje i izvršenje ovih sankcija od strane nadležnih državnih organa. Stoga se može reći da maloletničko krivično pravo prelazi okvire krivičnog prava jer obuhvata ne samo krivičnopravne odredbe materijalno pravne sadržine već i odredbe procesnog i izvršnog krivičnog prava, u meri i u obimu, koji se odnosi na maloletne učinioce krivičnih dela.

Maloletničko krivično pravo tako predstavlja skup (sistem) zakonskih propisa kojima je regulisan položaj (prava i obaveze) maloletnika u krivičnom pravu u celosti. Ove odredbe se prvo odnose na pojam i vrste maloletnika kao subjekata krivičnog prava (aktivni i pasivni subjekt), na vrste, uslove i način propisivanja i izricanja krivičnih sankcija prema maloletnim učiniocima krivičnih dela, postupak za izricanje krivičnih sankcija za maloletnike (koji predstavlja posebnu, specifičnu vrstu krivičnog postupka – specifičnog po organima za pokretanje i vođenje krivičnog postupka i za izricanje i izvršenje krivičnih sankcija, arhitektonici i toku postupka i učešću posebnih vanskudskih – posebno van krivičnosudskih organa u postupku izricanja i izvršenja krivičnih sankcija) i na kraju postupak izvršenja izrečenih krivičnih sankcija. Ono se nizom svojih odredbi sadržinski, a i po formi izdvaja od krivičnog prava koje se primenjuje prema punoletnim učiniocima krivičnih dela. Pod određenim zakonom predviđenim uslovima izuzetno se primenjuje i prema punoletnim učiniocima krivičnih dela.⁵

Iz pojmovnog određivanja maloletničkog krivičnog prava proizilazi da se u okviru njega razlikuje više delova koji svaki za sebe predstavlja samostalnu i autonomnu granu prava, ali koji sadržinski, po formi i cilju koji treba da ostvare

² Z. Stojanović, *Krivično pravo, Opšti deo*, Pravna knjiga, Beograd, 2005. godine, str. 344.

³ Z. Stojanović, *ibid*, str. 344.

⁴ G. Marjanović, *Makedonsko krivično pravo, Opšt del*, Skoplje, 1998. godine, str. 361.

⁵ D. Jovašević, *Leksikon krivičnog prava, Službeni list*, Beograd, 2002. godine, str. 270.

čine jedinstvenu granu pozitivnog kaznenog (krivičnog) prava. Tako sistem maloletničkog krivičnog prava čine:⁶

- 1) materijalno krivično pravo – sistem zakonskih propisa kojima se određuje krivičnopravni status i položaj (prava i obaveze) maloletnih učinilaca krivičnih dela i sistem krivičnih sankcija za maloletnike (vaspitne mere i kazna maloletničkog zatvora) kao i alternativne mere (vaspitni nalozi kao sredstvo diverzionog modela maloletničkog krivičnog prava),
- 2) procesno krivično pravo – sistem zakonskih propisa kojima se određuje pojam, organizacija i nadležnost organa maloletničkog krivičnog pravosuđa, pokretanje i vođenje krivičnog postupka, tok i arhitektonika prvostepenog i postupka po pravnim lekovima prema maloletnim učiniocima krivičnih dela i
- 3) izvršno krivično pravo – sistem zakonskih propisa kojima se određuje organizacija i nadležnost državnih organa i postupak izvršenja izrečenih maloletničkih krivičnih sankcija i drugih alternativnih mera (vaspitnih naloga) koje se primenjuju prema maloletnim učiniocima krivičnih dela.

Konačno, u okviru sistema maloletničkog krivičnog prava, izdvajaju se i zakonske odredbe o zaštiti dece i maloletnih lica kao oštećenih u krivičnom postupku.

Sledeći tendencije prisutne poslednjih decenija u nekim evropskim zemljama (Nemačka, Francuska, Hrvatska) i u Republici Srbiji je pri nedavno izvedenoj radikalnoj reformi u oblasti krivičnog prava donet poseban Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (ZOMUKD).⁷ Na taj način je maloletničko krivično pravo formalno izdvojeno iz Krivičnog zakonika odnosno Zakona o krivičnom postupku i Zakona o izvršenju krivičnih sankcija. Danas je u Republici Srbiji navedeni zakon osnovni, neposredni izvor maloletničkog krivičnog prava koji ima primat u primeni prema maloletnim učiniocima krivičnih dela, a pod određenim zakonskim uslovima i prema punoletnim licima.

No, kao izvor maloletničkog krivičnog prava takođe se javlja i Krivični zakonik Republike Srbije odnosno sporedno, dopunsko ili pomoćno krivično pravo pri određivanju pojma, elemenata i karakteristika krivičnih dela na strani čijih učinilaca (u svojstvu izvršioca, saizvršioca ili saučesnika) se javljaju maloletna lica. Takođe i svi drugi pravni izvori (međunarodni ugovori, sudska praksa, podzakonski akti, pravna teorija, običajno pravo) na posredan način se javljaju kao izvor ove grane prava, na način i u obimu kojim upotpunjuje krivičnopravne odredbe (materijalnog, procesnog i izvršnog krivičnog prava).

⁶ Više: D. Jovašević, Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica sa uvodnim komentaram, Beograd, 2005. godine, str. 3-59.

⁷ Zakon je objavljen u Službenom glasniku Republike Srbije broj 85/2005, a stupio je na snagu 1. januara 2006. godine.

U Republici Crnoj Gori maloletničko krivično pravo nije formalno izdvojeno iz krivičnog prava u poseban zakonski tekst već su krivičnopravne odredbe materijalnog karaktera sadržane u Krivičnom zakoniku Republike Crne Gore,⁸ a procesne odredbe u Zakoniku o krivičnom postupku, odnosno odredbe izvršnog karaktera, u Zakonu o izvršenju krivičnih sankcija. No, i ove su odredbe u velikoj meri specifične prirode, karaktera, sadržine i cilja koje imaju primat u primeni prema maloletnim učiniocima krivičnih dela.

2. Karakteristike maloletničkog krivičnog prava

U našem krivičnom pravu, Zakonom o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika FNRJ iz 1959. godine,⁹ izdvojene su odredbe o kažnjavanju maloletnih učinilaca krivičnih dela u posebno poglavlje. Takođe u Zakoniku o krivičnom postupku¹⁰ su bile predviđene posebne odredbe o postupku prema maloletnicima (čl. 464-504. ZKP u Republici Srbiji u važnosti do donošenja posebnog zakona 2005. godine odnosno čl. 466-506. ZKP u Republici Crnoj Gori) dok republički zakoni o izvršenju krivičnih sankcija (u Republici Srbiji samo do 1. januara 2006. godine) predviđaju postupak, način i uslove izvršenja izrečenih maloletničkih krivičnih sankcija. Tako je stvoreno maloletničko krivično pravo sa sledećim karakteristikama:¹¹

- a) Krivičnopravne odredbe se ne odnose na lice koje u vreme izvršenja krivičnog dela nije navršilo 14 godina (član 2. ZOMUKD). Takva lica se nazivaju deca i ona nisu aktivni subjekt krivičnog prava. Prema njima je u potpunosti isključena primena krivičnog prava, ali zato podležu primeni odredbi nekih drugih grana prava (porodičnog prava, prava socijalnog staranja, prekršajnog prava i sl.).
- b) Štaviše strogo posmatrano, jezičkim i gramatičkim tumačenjem, pojam "maloletnog učinioca krivičnog dela" nije moguć jer krivičnog dela nema bez postojanja krivice na strani njegovog učinioca (prema objektivnom shvatanju pojma krivičnog dela iz člana 14. KZ RS), a pojam krivice je nespojiv (inkompatibilan) s pojmom deteta pa čak i s pojmom maloletnika. Stoga i sam zakon upotrebljava prilično nemuštu formulaciju "maloletnik koji je izvršio protivpravno delo koje je u zakonu predviđeno kao krivično

⁸ Službeni list Republike Crne Gore broj 70/2003 i 13/2004.

⁹ O. Perić, Pokret nove društvene odbrane i krivičnopravni položaj maloletnika, Zbornik Matice srpske, Novi Sad, broj 88/1990. godine, str. 125-131.

¹⁰ Zakonik o krivičnom postupku u primeni u Republici Srbiji, Službeni list SRJ broj: 70/2001 i 68/2002 i Službeni glasnik Republike Srbije broj 58/2004, 85/2005 i 115/2005 i Zakonik o krivičnom postupku u primeni u Republici Crnoj Gori, Službeni list Republike Crne Gore, broj 71/2003 i 7/2004.

¹¹ Vidi: M. Singer, Lj. Miškaj Todorović, Delikvencija mladih, Zagreb, 1989. godine; F. Hirjan, M. Singer, Maloletnici u krivičnom pravu, Zagreb, 2001. godine.

delo. I dalje, isključeno je postojanje i utvrđivanje krivice maloletnih učinilaca krivičnih dela.¹²

- v) Maloletničko krivično pravo kao zaokruženi sistem krivičnopravnih propisa, koje se primenjuju prema maloletnim učiniocima krivičnih dela je lišen brojnih pojmova i instituta koja inače poznaje krivično pravo koje se primenjuje prema punoletnim licima kao što su: krivica, kazna, kazneni i retributivni sistem, srazmernost kazne stepenu opasnosti učinioca i težine učinjenog krivičnog dela, odmeravanje kazne za dela u sticaju. U osnovi ovog sistema se nalaze određeni međunarodnopravni standardi predviđeni u Minimalnim standardnim pravilima za maloletničko krivično pravosuđe (tzv. Pekinška pravila) usvojena od strane OUN 1985. godine.
- g) Sistem maloletničkog krivičnog prava treba da bude podređen kriminalno-političkim ciljevima – a to je vaspitanje maloletnog učinioa krivičnog dela i njegovo prevaspitanje. Na taj način je istaknut specijalno preventivni karakter ove grane prava čime je napušten njegov dotadašnji "terapeutski" karakter. U teoriji se stoga, ističe da su maloletničke krivične sankcije u prvom redu mere pomoći, mere socijalizacije sa što manje elemenata prinude, ograničenja prava i slobode i represije, a sve više mere pomoći, brige, nadzora i otklanjanja i predupređivanja smetnji i uslova za njihov normalan i nesmetan razvoj i sazrevanje. To u krajnjoj liniji i odgovara tzv. Havanskim pravilima koje je OUN usvojila 1990. godine, koja u odnosu na maloletne učinioce krivičnih dela zahteva isključenje ili svođenje na minimum bilo kakvog oblika lišenja slobode (član 11. tačka b.).
- d) Među krivičnim sankcijama prema maloletnim učiniocima krivičnih dela primat imaju vaspitne mere nad kaznom koja predstavlja izuzetak izražen u primeni maloletničkog zatvora.¹³ Zakon poznaje devet vaspitnih mera sistematizovanih u tri grupe: 1) mere upozorenja i usmeravanja, (koje su u Republici Srbiji zamenile ranije postojeće disciplinske mere), 2) mere pojačanog nadzora i 3) zavodske mere. Maloletničkim zatvorom može se kazniti samo izuzetno stariji maloletnik ako je izvršio teško krivično delo za koje je predviđena kazna zatvora preko pet godina¹⁴. Dakle, vaspitne mere su osnovni oblik reagovanja društva prema maloletnim učiniocima krivičnih dela. Pri tome u primeni vaspitnih mera treba ići postepeno, stepenasto. Naime, prioritet u primeni imaju blaže vaspitne

¹² Više: A. Carić, Mlađe osobe u kaznenom pravu, Zagreb, 2002. godine.

¹³ M. Obretković, Pravni status maloletnih prestupnika između pravde i socijalne zaštite, Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 1993. godine, str. 77-92; H. Sijerčić Čolić, Asocijalno ponašanje djece i maloljetnika – uzroci i oblici reakcije u sistemu krivičnog pravosuđa u BiH na takvo ponašanje, Pravna misao, Sarajevo, broj 9-10/2001. godine, str. 30-36.

¹⁴ Više: M. Singer, Kaznenopravna odgovornost mladeži, Zagreb, 1998. godine.

mere (mere upozorenja i usmeravanja), a tek potom teže vaspitne mere (mere pojačanog nadzora i na kraju zavodske vaspitne mere). Štaviše primat u primeni imaju ne krivične sankcije već njihovi supstituti koji imaju karakter neformalne sankcije pri čemu je i takva primena svedena na najmanju moguću meru.¹⁵

đ) No, pored i umesto krivičnih sankcija moderna krivična zakonodavstva (Nemačka, Francuska, Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina), poznaju različite mere alternativnog karaktera (supstituti krivičnih sankcija) čija se primena preporučuje prema teoriji neintervenisanja,¹⁶ kad god je moguće izbegavanje krivičnog pravosuđa preko skretanja krivičnog postupka (diversion), posebno kada se radi o bagatelnom, epizodnom, primarnom, situacionom ili slučajnom kriminalitetu. To su različite mere *sui generis* u vidu vaspitnih naloga, upustava, zabrana ili preporuka čiji je cilj da se izbegne ili odloži vođenje krivičnog postupka prema maloletnom učiniocu krivičnog dela. Zapravo, cilj je primene ovih mera skretanje postupka prema maloletnim licima s krivičnog prava na druge grane prava (npr. porodično pravo ili pravo socijalnog staranja). Ovakvo je rešenje u skladu s članom 40. stav 3. tačka b. Konvencije UN o pravima deteta¹⁷ koji zahteva od država potpisnica da preduzmu mere kad god je moguće i poželjno da se uvedu mere postupanja s decom i maloletnicima koja su prekršila zakon bez pribegavanja sudskom postupku.

dž) U našem pravnom sistemu postoje posebni organi maloletničkog krivičnog pravosuđa:¹⁸ posebna odeljenja za maloletničku delikvenciju u organima unutrašnjih poslova, posebni javni tužilac za maloletnike i posebni sudija za maloletnike, odnosno veća za maloletnike pri okružnom

¹⁵ Iako primena kazni prema maloletnicima predstavlja izuzetnu zakonsku mogućnost, ipak postoje i takva krivična zakonodavstva koja poznaju široku lepezu kazni koje se primenjuju prema maloletnim učiniocima krivičnih dela. Tako Ruski krivični zakonik u čl. 87. propisuje da prema maloletnicima koji su izvršili krivično delo može biti odmerena kazna ili se prema njima mogu primeniti vaspitne mere. U čl. 88. navodi se više kazni koje se mogu izreći maloletnicima: novčana kazna, lišenje prava na bavljenje određenom delatnošću, obavezni rad, popravni rad, izolacija i lišenje slobode do deset godina (I. Fedosov, T. Skuratov, Uголовnij kodeks Rossijskoj federacij, Moskva, 2005. godine, str. 65-66).

¹⁶ O. Perić, Alternativne mere i sankcije u novom krivičnom zakonodavstvu o maloletnicima, Bilten Okružnog suda u Beogradu, Beograd, broj 69/2005. godine, str. 7-10.; Više: O. Perić, Komentar Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, Beograd, 2005. godine; Lj. Lazarević, M. Grubač, Komentar Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, Beograd, 2005.

¹⁷ Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori broj 15/90.

¹⁸ Smatra se da su istorijski posmatrano prve ustanove za smeštaj maloletnika osnovane 1703. godine u Rimu pod uticajem pape Klimenta IX (G. Marjanovik, Makedonsko krivično pravo, Opšt del, Skoplje, 1998. godine, str. 362) da bi kasnije ustanove slične sadržine osnovane i u Engleskoj, Nemačkoj, Francuskoj i Švajcarskoj. I danas u pojedinim zemljama (skandinavskog pravnog sistema) maloletničko krivično pravo primenjuju vanskudski – administrativni organi: odbori ili saveti za dečju zaštitu (A. Carić, Problemi maloletničkog sudstva, Split, 1971. godine, str. 190).

sudu. Sva lica koja postupaju u krivičnom postupku prema maloletnicima moraju da imaju posebna, specijalna znanja iz oblasti o pravima deteta i prestupništvu (delikvenciji) mladih. Veće za maloletnike u prvostepenom sudu je sastavljeno od sudije za maloletnike i dvojice sudija porotnika različitog spola (koji moraju biti iz reda nastavnika, učitelja, vaspitača i drugih stručnih lica koja imaju iskustvo u radu s decom i mladima). Nadležnost suda se utvrđuje prema mestu prebivališta odnosno boravišta maloletnika. Pri tome posebnu i aktivnu ulogu u krivičnom postupku (pri izricanju i izvršenju vaspitnih naloga odnosno vaspitnih mera) imaju i organi vankrivičnog pravosuđa – organ starateljstva.¹⁹

- e) U krivičnom postupku prema maloletnicima organi krivičnog gonjenja i suda imaju široka diskreciona ovlašćenja u pogledu pokretanja, vođenja ili okončanja shodno načelu oportuniteta.

Prvo, javni tužilac za maloletnike, odnosno sudija za maloletnike mogu odlučiti da izreknu u smislu člana 5. ZOMUKD, maloletniku jedan ili više vaspitnih naloga (koji nisu krivične sankcije), umesto da pokrenu krivični postupak ili pak da pokrenuti postupak obustave ako se radi o krivičnom delu za koje je propisana kazna zatvora do pet godina ili novčana kazna.

Drugo, prema članu 58. ZOMUKD, javni tužilac za maloletnike kada se radi o krivičnom delu za koje je propisana kazna zatvora do pet godina ili novčana kazna može da odluči da ne zahteva pokretanje krivičnog postupka ako smatra da ne bi bilo celishodno da se vodi krivični postupak prema maloletniku s obzirom na prirodu krivičnog dela i okolnosti pod kojima je delo učinjeno, raniji život maloletnika i njegova lična svojstva.

Treće, kada je vaspitna mera ili kazna maloletničkog zatvora izrečena maloletniku i u toku je njihovo izvršenje, javni tužilac za maloletnike može da odluči da ne zahteva pokretanje krivičnog postupka za drugo krivično delo maloletnika, ako s obzirom na težinu učinjenog dela i kaznu, odnosno vaspitnu meru koja se izvršava, ne bi imalo svrhe vođenje krivičnog postupka i izricanje krivične sankcije za drugo delo. U tom slučaju on obaveštava u roku od osam dana oštećenog koji može od veća za maloletnike, neposredno višeg suda da zahteva, da odluči pokretanje krivičnog postupka i u ovim slučajevima. Princip korisnosti je primarniji od principa pravičnosti.

Diskreciona ovlašćenja suda sastoje se dalje ne samo u širokoj slobodi pri izboru jednog ili više vaspitnih naloga odnosno vaspitnih mera, nego i u mogućnosti da već izrečenu meru zameni drugom pogodnijom ili je pak obustavi od daljeg izvršenja ako to zahteva konkretna situacija.²⁰

¹⁹ Vidi: O. Perić, *Krivično pravni položaj maloletnika*, Beograd, 1975. godine; O. Perić, *Komentar krivično pravnih propisa o maloletnicima*, Beograd, 1995. godine.

²⁰ Lj. Jovanović, D. Jovašević, *Krivično pravo, Opšti deo*, Beograd, 2003. godine, str. 311-312.

Za dalji razvoj maloletničkog krivičnog prava od posebnog je značaja Rezolucija XVII Kongresa međunarodnog udruženja za krivično pravo koji je održan u Pekingu 2004. godine, u kojoj su između ostalog usvojene sledeće preporuke: 1) maloletna lica podležu zakonu sa svim njegovim specifičnim karakteristikama. Zbog ovih specifičnosti pravosudni sistem treba da razmatra krivičnu odgovornost maloletnika kao zasebno pitanje u okviru elemenata krivičnog dela, 2) godine starosti za krivičnu odgovornost treba da budu određene na 18 godina, a minimalna godina starosti ne bi trebalo da bude ispod 14 godina u vreme izvršenja krivičnog dela, 3) maloletni prekršioc zakona uglavnom bi trebalo da budu podvrgnuti vaspitnim merama ili drugim alternativnim kaznama koje su usredsređene na rehabilitaciju pojedinca ili ako situacija zahteva u izuzetnim slučajevima na kaznene mere u tradicionalnom smislu, 4) na maloletnike ispod 14 godina mogu se primenjivati samo vaspitne mere, 5) primena vaspitnih ili alternativnih kaznenih mera koje su usmerene na rehabilitaciju mogu biti proširene na zahtev zainteresovanog lica do 25 godine, 6) imajući u vidu krivična dela izvršena od strane lica koja su starija od 18 godina primenjivost posebnih odredbi koje se odnose na maloletnike može se proširiti do 25 godine starosti, 7) o krivičnoj odgovornosti maloletnih lica moraju odlučivati specijalni sudski organi koji imaju zasebnu nadležnost od onih koji se bave punoletnim licima, 8) odluke ovakvog suda bi trebalo da budu zasnovane na preliminarnim multidisciplinarnim sudskim istragama otvorenim za ispitivanje obeju strana i 9) potrebno je pokloniti posebnu pažnju interesu žrtava i humanom odnosu prema njima.²¹

3. Maloletničke krivične sankcije

3.1. Krivičnopravni status maloletnika

Osnovni predmet maloletničkog krivičnog prava jeste utvrđivanje krivičnopravnog položaja maloletnih lica kao učinilaca krivičnih dela. U tom smislu se, kao maloletnik, smatra lice koje je u vreme izvršenja krivičnog dela navršilo četrnaest, a nije navršilo osamnaest godina (član 3. ZOMUKD). Lica u uzrastu do 14 godina se nazivaju deca i prema njima se ne mogu primeniti krivične sankcije niti druge krivičnopravne mere. To znači da ona ne mogu da budu aktivni subjekt krivičnog dela.

U savremenom krivičnom pravu granice maloletstva su određene na različit način. Tako se prema čl. 31-32. Krivičnog zakonika Bugarske smatraju decom lica uzrasta do 14 godina, maloletnike uzrasta od 14 do 18 godina i punoletna lica preko 18 godina.²² Član 17. Krivičnog zakonika NR Kine, određuje da se krivična odgovornost stiče s navršenih 18 godina. Lica uzrasta od 14 do 18 godina se

²¹ Tekst Rezolucije je objavljen u celini u Reviji za kriminologiju i krivično pravo, Beograd, broj 1/2005. godine, str. 221-222.

²² I. Nenov, *Nakazatелno pravo na Republika Bulgaria*, Obša čast, Knjiga vtora, Sofija, 1992.

blaže kažnjavaju, ali ako takva lica izvrše sledeća krivična dela: namerno ubistvo, ili namerno nanesu štetu drugome, ili pak izvrše silovanje, razbojništvo, trgovinu opojnim drogama, paljevinu, eksploziju, ili trovanje tada podležu krivičnoj odgovornosti.²³ Grčki krivični zakonik u članu 121. kao decu smatra lica uzrasta do 12 godina, mlađe maloletnike u uzrastu od 12 do 17 godina, dok su stariji maloletnici lica uzrasta od 17 do 21 godina.²⁴ Član 11. Češkog krivičnog zakonika, decu smatra u uzrastu do 15 godina, a maloletnike od 16 do 18 godina koji su delimično krivično odgovorni za izvršeno krivično delo.²⁵ I konačno, član 122-8. Francuskog krivičnog zakonika određuje da se krivično pravna sposobnost stiče s navršених 13 godina, a lica uzrasta od 13 do 18 godina smatraju se maloletnicima.²⁶ Švedski krivični zakonik u šestom odeljku, prvog poglavlja kao donju granice odgovornosti za krivična dela određuje 15 godina.²⁷

Maloletnici se dele prema uzrastu na dve kategorije: mlađi i stariji maloletnici. Mlađi maloletnici su lica uzrasta od četrnaest do šesnaest godina, dok su stariji maloletnici, lica koja su navršila šesnaest ali nisu navršila osamnaest godina.²⁸ Pored njih u određenim slučajevima maloletničko krivično pravo se primenjuje i na mlađa punoletna lica – lica koja su u vreme izvršenja krivičnog dela navršila osamnaest godina, a u vreme suđenja nisu navršila dvadeset jednu godinu.

3.2. Pojam i svrha maloletničkih krivičnih sankcija

Maloletničko krivično pravo predviđa dve osnovne vrste maloletničkih krivičnih sankcija, vaspitne mere i maloletnički zatvor. To su zakonom predviđene mere društvenog reagovanja prema maloletnim učiniocima krivičnih dela koje izriču zakonom određeni organi (okružni sud – sudija za maloletnike i veće za maloletnike) u cilju zaštite društva od kriminaliteta kroz vaspitanje, prevaspitanje i pravilan razvoj maloletnika. Vaspitne mere su osnovna vrsta maloletničkih krivičnih sankcija. One se izriču redovno, po pravilu, uobičajeno.²⁹ Mogu se izreći svim maloletnim učiniocima krivičnih dela (kako mlađim tako i starijim maloletnicima). Supsidijarno, i to samo izuzetno kada su ispunjeni zakonom predviđeni uslovi, i kada sud dođe do uverenja da se svrha maloletničkih krivičnih sankcija ne može ostvariti primenom vaspitnih mera, sud može izreći posebnu vrstu kazne – kaznu maloletničkog zatvora. No, ova se kazna može izreći samo starijem maloletniku kao učiniocu teškog krivičnog dela. Znači,

²³ C. D. Pagle, *Chinese Criminal Law*, Peking, 1998. godine.

²⁴ N. Lolis, G. Mangakis, *The Greek penal code*, London, 1973. godine.

²⁵ *Trestny zakon s izmeneniami i dopolneniami v 1973.*, Praha, 1974. godine.

²⁶ P. Poncela, *Droit de la peine*, Themis, Paris, 2003. godine.

²⁷ N. Bishop, *Swedish Penal Code*, Stockholm, 1999. godine, str. 4.

²⁸ M. Obretković, *Pravni status maloletnih prestupnika: između pravde i socijalne zaštite*, Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, broj 1/1993. godine, str. 77-92.

²⁹ Licu koje je u momentu izvršenja krivičnog dela bilo mlađe od 16 godina mogu se izreći samo vaspitne mere bez obzira što je u momentu donošenja odluke imao preko 16 godina (rešenje Okružnog suda u Požarevcu Kž. 356/98 od 2. 9. 1998. godine).

kazna maloletničkog zatvora se nikada ne izriče obavezno, ne može se izreći svakom maloletnom licu i ne može se izreći za svako učinjeno krivično delo (već samo teže).

Svrha maloletničkih krivičnih sankcija je dvojako određena. Njihova je prva svrha ista kao i svih drugih krivičnih sankcija koja je određena u članu 4. KZ RS – a to je suzbijanje dela kojima se povređuju ili ugrožavaju vrednosti zaštićene krivičnim zakonodavstvom. Dakle, opšta svrha i maloletničkih krivičnih sankcija je suzbijanje svih vrsta, oblika i vidova kriminaliteta.

U okviru ove opšte svrhe svih (pa i maloletničkih) krivičnih sankcija, u članu 10. ZOMUKD je posebno određeno da je svrha krivičnih sankcija prema maloletnicima da se utiče: na njihov razvoj i jačanje njihove lične odgovornosti, na vaspitanje i pravilan razvoj njihove ličnosti kako bi se obezbedilo ponovno uključivanje maloletnika u društvenu zajednicu. Ona se može postići na tri načina : 1) nadzorom, 2) pružanjem zaštite i pomoći i 3) obezbeđivanjem opšteg i stručnog osposobljavanja. Dakle, pri određivanju svrhe ovih sankcija zakon je stavio naglasak, težište na vaspitanje, prevaspitanje i pravilan razvoj maloletnika i to u vidu specijalne prevencije.³⁰

No, ipak se mora priznati da i ove sankcije, ma kako specijalno preventivnog karaktera, nisu lišene prinudnog, retributivnog karaktera jer njihova primena ne zavisi od volje maloletnog učinioca dela, a po sadržini se sastoje u postavljanju određenih ograničenja, zabrana, uslovljavanja i ponašanja maloletnika po određenim uputstvima i nalogima. Pored toga, svrha maloletničkog zatvora je i vršenje pojačanog uticaja na maloletnog učinioca, da ubuduće ne vrši krivična dela, kao i na druge maloletnike da ne vrše krivična dela. To znači da je svrha maloletničkog zatvora dvojako određena: 1) specijalna prevencija kroz delovanje na učinioca da ne ponovi krivično delo i 2) generalna prevencija – uticanje na druge maloletnike da ne izvrše krivično delo.

Time je u prvi mah istaknuta zaštitna i preventivna svrha maloletničkih krivičnih sankcija umesto ranije zastupane terapeutske koncepcije.

3.3. Vrste maloletničkih krivičnih sankcija

Osnovne vrste krivičnih sankcija koje naše zakonodavstvo predviđa za maloletne učinioce krivičnih dela jesu devet vaspitnih mera sistematizovanih u tri grupe: 1) mere upozorenja i usmeravanja, 2) mere pojačanog nadzora i 3) zavodske mere. Iako zakon ne pravi razliku, u pravnoj teoriji se mogu naći shvatanja prema kome se vaspitne mere mogu podeliti na lakše (blaže) i teže (strože). Tako se kao lakše vaspitne mere smatraju mere upozorenja i usmeravanja,

³⁰ Na sličan način svrha vaspitnih (odgojnih) mera je određena i u hrvatskom krivičnom zakonu – da pružanjem zaštite, brige, pomoći i nadzora te osiguranjem opšteg i stručnog obrazovanja utiče na maloletnika da se on vaspita, razvija celokupnu ličnost i da se jača njegova lična odgovornost. Pored toga svrha je i ovih sankcija, kao i krivičnih sankcija uopšte, da građani poštuju pravni sistem države, da niko ne učini krivično delo, a da onaj koji ga je učinio više ne ponovi takvo delo (Ž. Horvatić, Kazneno pravo, Opći dio I, Zagreb, 2003. godine, str. 247).

dok u najteže mere spadaju zavodske mere. Ovakva podela vaspitnih mera odgovara i principu postupnosti, postepenosti u njihovoj primeni prema kome se uvek primenjuje lakša mera ako se njome može postići svrha (cilj) vaspitnih mera, a tek potom se izriču teže mere. Ovo razlikovanje vaspitnih mera ima opravdanja u njihovoj sadržini, uslovima i kriterijumima za primenu, odnosno u njihovom trajanju i načinu izvršenja.

Prema starijem maloletniku izuzetno se može izreći i posebna vrsta kazne – kazna maloletničkog zatvora.

No, prema maloletnicima se pod zakonom predviđenim uslovima mogu izreći i mere bezbednosti osim zabrane vršenja poziva, delatnosti i dužnosti (član 39. ZOMUKD) i to kao sporedna, suplementarna sankcija uz vaspitnu meru ili kaznu maloletničkog zatvora.³¹ Izuzetno se mera bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi maloletniku može izreći samostalno ako su ispunjeni zakonski uslovi (član 81. KZ RS). Pri tome je zakon ograničio primenu mera bezbednosti obaveznog lečenja alkoholičara i meru bezbednosti obaveznog lečenja narkomana tako da se one ne mogu izreći uz vaspitnu meru upozorenja i usmeravanja.

Pored i umesto sankcija, novo krivično zakonodavstvo poznaje i posebnu vrstu mera – vaspitne naloge kao alternativne mere koje imaju za cilj skretanje krivičnog postupka prema maloletnicima (la diversion) na primenu drugih mera.

Od ostalih vrsta krivičnih sankcija, koje uopšte poznaje naše krivično pravo, prema maloletnicima se ne mogu izreći: kazne, sudska opomena i uslovna osuda. Pretpostavka za primenu kazne je postojanje krivice na strani učinioaca krivičnog dela, pa budući da maloletstvo isključuje postojanje ovog subjektivnog elementa, to je logično zašto se kazne ne mogu izreći ovim licima. U sistemu maloletničkih krivičnih sankcija, zakon poznaje posebnu meru upozorenja i usmeravanja pod nazivom sudski ukor koja po sadržini, načinu primene i cilju koji treba da ostvari u potpunosti odgovara sudskoj opomeni kao sankciji za punoletne učinioce krivičnih dela. No, ostalo je nejasno zašto je zakonodavac isključio mogućnost primene uslovne osude prema maloletnim učiniocima krivičnih dela usprkos postojanju kriminalno političkih razloga za njenu primenu (posebno prema starijim maloletnicima kada bi se njenim uvođenjem još više potencirao izuzetan karakter i primena kazne maloletničkog zatvora).

3.4. Vaspitni nalozi

Najznačajnija novina novog maloletničkog krivičnog prava jeste uvođenje alternativnih mera koje treba da vode skretanju krivičnog postupka na druge grane prava (porodično pravo, pravo socijalnog staranja). To su vaspitni nalozi

³¹ Z. Tomić, Primjena mjera bezbednosti prema maloljetnim i mlađim punoljetnim učiniocima krivičnih djela, Pravna misao, Sarajevo, broj 3-4/1991. godine, str. 45-56.

(preporuke ili uputstva).³² Osnov za primenu ovih mera proizilazi iz člana 40. stav 3. tačka b. Konvencije UN o pravima deteta koju je 1990. godine, potpisala i ratifikovala i naša zemlja, prema kome je potrebno i poželjno da se uvedu mere postupanja s decom koja su prekršila zakon, ali bez pribegavanja sudskom postupku. Tako shvaćeno skretanje postupka označava različite načine, mere i postupke kako bi se mladi sačuvali od štetnog dejstva sudstva za maloletnike odnosno krivičnih sankcija.³³

To su posebne mere *sui generis* koje nemaju karakter krivične sankcije. Naime, prema maloletnom učiniocu krivičnog dela za koje je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do pet godina može se izreći jedan ili više vaspitnih naloga. Svrha je ovih naloga da se ne pokreće krivični postupak prema maloletniku ili da se obustavi već pokrenuti postupak odnosno da se primenom ovakvog vaspitnog naloga utiče na pravilan razvoj maloletnika kao i na jačanje njegove lične odgovornosti, kako ubuduće ne bi nastavio s vršenjem krivičnih dela, posebno kada se radi o bagatelnom ili srednjem kriminalitetu. Dakle, ovde se radi o merama isključivo specijalno preventivnog karaktera.

Vaspitne naloge izriče javni tužilac za maloletnike ili sudija za maloletnike, ako su ispunjena dva kumulativna uslova: 1) objektivni uslov – da se radi o krivičnom delu za koje je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do pet godina i 2) subjektivni uslov – koji se javlja u dva vida: a) da je maloletnik priznao izvršenje krivičnog dela i b) da postoji određeni odnos maloletnika prema krivičnom delu, ali i oštećenom licu. Vaspitni nalozi se mogu izreći samo maloletnim učiniocima krivičnih dela što znači da je njihova primena isključena prema mlađim punoletnim licima.

Pri izboru vaspitnog naloga nadležni organ naročito uzima u obzir u celini interes maloletnika i oštećenog lica vodeći računa da se primenom jednog ili više vaspitnih naloga ne omete proces redovnog školovanja ili zaposlenja maloletnika. Ovako određeni nalog može da traje najduže šest meseci pri čemu se izbor, zamena i primena odnosno nadzor u primeni vaspitnog naloga od strane nadležnog organa vrši u saradnji s roditeljima, usvojiocima ili staraocem maloletnika i nadležnim organom starateljstva. Postoji više vrsta vaspitnih naloga (član 7. ZOMUKD). To su:

- 1) poravnanje s oštećenim kako bi se naknadom štete, izvinjenjem, radom ili na neki drugi način otklonile u celini ili delimično štetne posledice izvršenog krivičnog dela,
- 2) redovno pohađanje škole ili redovni odlazak na posao,
- 3) uključivanje bez naknade u rad humanitarnih organizacija ili poslova socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja,
- 4) podvrgavanje odgovarajućem ispitivanju i odvikavanju od zavisnosti izazvane upotrebom alkoholnih pića ili opojnih droga i

³² D. Jovašević, Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica sa uvodnim komentarom, Beograd, 2005. godine, str. 12-13.

³³ M. Ansel, Društvena odbrana, Beograd, 1991. godine, str. 63.

5) uključivanje u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi ili savetovalištu.

Javni tužilac za maloletnike takođe ima mogućnost da svoju odluku o nepokretanju krivičnog postupka shodno načelu oportuniteta gonjenja (čl. 58. ZOMUKD), uslovi pristankom maloletnika i njegovih roditelja, usvojioca ili staraoca, kao i samom spremnošću maloletnika da u ostavljenom roku ispuni jedan ili više postavljenih naloga. Zapravo sve dok ne podnese zahtev za pokretanje pripremnog postupka, javni tužilac za maloletnike ima široke diskrecione mogućnosti u pogledu odlučivanja da li će pokrenuti krivični postupak prema maloletniku zbog učinjenog krivičnog dela.

Savremeno krivično pravo takođe poznaje različite alternativne mere i postupke skretanja prema maloletnicima.

Tako krivično pravo Bosne i Hercegovine (čl. 76-78. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine, čl. 80-82. Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine, čl. 80-82. Krivičnog zakona Brčko Distrikta BiH i čl. 65-67. Krivičnog zakona Republike Srpske)³⁴ predviđa vaspitne preporuke koje se mogu izreći maloletnim učiniocima krivičnih dela za koja je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine ako je maloletnik priznao izvršenje krivičnog dela i ako je izrazio spremnost da se pomiri s oštećenim. Preporuke izriče nadležni tužilac ili sudija za maloletnike s rokom trajanja do jedne godine. Svrha je ovih preporuka: 1) da se ne pokreće krivični postupak prema maloletnom učiniocu lakšeg krivičnog dela i 2) da se utiče na maloletnika da ubuduće ne vrši krivična dela. Predviđeno je više vrsta vaspitnih preporuka: 1) lično izvinjenje oštećenom, 2) naknada štete oštećenom, 3) redovno pohađanje škole, 4) rad u korist humanitarne organizacije ili lokalne zajednice, 5) prihvatanje odgovarajućeg zaposlenja, 6) smeštaj u drugu porodicu, dom ili ustanovu, 7) lečenje u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi i 8) posećivanje određenih vaspitnih, obrazovnih, psiholoških i drugih savetovališta.

U Francuskoj je krivičnopravni položaj maloletnika uređen Uredbom o deci delikventima (iz 1945. godine koja je više puta menjana). Prema čl. 15-1 Uredbe³⁵ sud za maloletnike može učiniocu krivičnog dela koje je navršilo deset godina, da izrekne jednu ili više alternativnih vaspitnih sankcija : 1) oduzimanje predmeta, 2) razne vrste zabrana (zabrana pojavljivanja na mestu izvršenja krivičnog dela, zabrana približavanja oštećenom, zabrana druženja i kontaktiranja sa saučesnikom u krivičnom delu) s tim da ne mogu da traju duže od jedne godine, 3) pohađanje kurseva građanskog vaspitanja kojima je cilj da maloletnika obuče ili podsete na obaveze iz čl. 15-1, st. 1. tač. 1-6. Uredbe). Kršenjem ovako postavljenih obaveza ili uputstava sud maloletniku može da izrekne sankciju institucionalnog karaktera (predviđenu u čl. 15. Uredbe): 1) upućivanje u ovlašćenu javnu ili privatnu ustanovu za vaspitanje ili profesionalno obrazovanje, 2) upućivanje u medicinsku

³⁴ B. Petrović, D. Jovašević, Krivično (kazneno) pravo Bosne i Hercegovine, Opći dio, Sarajevo, 2005. godine, str. 358-359.

³⁵ O. Perić, Alternativne mere i sankcije u novom krivičnom zakonodavstvu o maloletnicima, Bilten Okružnog suda u Beogradu, Beograd, broj 69/2005. godine, str. 14-15.

ili medicinsko psihološku ustanovu, 3) predaja službi za pomoć deci i 4) upućivanje u internat prilagođen maloletnicima školskog uzrasta.

U Nemačkoj, Zakon o maloletničkom pravosuđu (iz 1974. godine s izmenama iz 1990. godine³⁶), koji se primenjuje na lica uzrasta od 14 do 21 godine predviđa tri vrste maloletničkih krivičnih sankcija. To su: 1) vaspitne mere, 2) disciplinske mere i 3) kazna za maloletnike.

Dve su vaspitne mere: a) davanje uputstava – zapovesti ili zabrana kojima se reguliše način života maloletnika. To su: postupanje po uputstvima u odnosu na prebivalište, stanovanje kod određene porodice ili u domu, školovanje ili obavljanje određenog posla, izvršavanje radne obaveze, podvrgavanje nadzoru određenog lica, pohađanje određenih kurseva, nagodba s oštećenim, zabrana kontakta s određenim licima, zabrana posećivanja određenih mesta, učestvovanje na predavanjima o saobraćaju (čl. 9-10.) i b) obaveza prihvatanja pomoći u smislu Socijalnog zakonika.

Nemačko krivično pravo predviđa tri disciplinske mere: a) opomena, b) davanje naloga maloletniku – da nadoknadi štetu prouzrokovanu krivičnim delom, da se izvini oštećenom, da izvrši određene radne obaveze, da plati određeni iznos novca u korist opštekorisne ustanove (čl. 15.) i v) maloletnički zatvor – zatvor u slobodne dane ili vikendom, zatvor u kratkom trajanju i zatvor u dugom trajanju od jedne do četiri nedelje (čl. 16). Najteža vrsta maloletničkih krivičnih sankcija je kazna za maloletnike koja se izriče u trajanju od šest meseci od pet godina, a samo izuzetno do deset godina.

No, i ovde postoji više mogućnosti za skretanje krivičnog postupka. Tako državni tužilac u prethodnom krivičnom postupku može da odustane od gonjenja u tri slučaja: 1) bez saglasnosti sudije za maloletnike, ako se radi o bagatelnom krivičnom delu, pri čemu je krivica učinioca ocenjena kao neznatna, a ne postoji javni interes za gonjenje takvog lica, 2) ako je u toku izvršenje izrečene vaspitne mere za neko ranije izvršeno krivično delo i 3) ako državni tužilac predloži sudiji za maloletnike da maloletnika samo opomene ili mu izda određeni nalog (kao vrste disciplinskih mera) pod uslovom da je maloletnik priznao izvršenje krivičnog dela i ako državni tužilac smatra da je primena neke od alternativnih mera neophodna, a podizanje optužbe nije preporučljivo (čl. 43-46.). Ako je pak krivični postupak prema maloletniku već pokrenut, sudija za maloletnike u saglasnosti s državnim tužiocem može privremeno da ga obustavi te da maloletniku odredi rok do najviše šest meseci u kome mora da postupi po određenim uputstvima i nalogima odnosno obavezama u skladu s vaspitnim merama. Ukoliko maloletnik ispuni sve postavljene obaveze u postavljenom roku, krivični postupak se obustavlja.

U Sloveniji, Krivični zakonik iz 1995. godine³⁷ u čl. 77., kao posebnu vrstu vaspitnih mera predviđa uputstva i zabrane za maloletnika: 1) da se izvini oštećenom, 2) da se izmiri sa oštećenim, 3) da redovno pohađa školu, 4) da se

³⁶ Više: D. Pavlović, Zakon o maloletničkom pravosuđu, Beograd, 1997. godine.

³⁷ B. Penko, K. Strolig, Kazenski zakonik z uvodnim pojasnili, Ljubljana, 1999., str. 108-109.

osposobljava za određeni poziv, 5) da prihvati određeno zaposlenje, 6) da se smesti u određenu porodicu, dom ili drugo mesto, 7) da obavi posao u korist humanitarnih organizacija, 8) da se leči, 9) da posećuje određena savetovališta, 10) da učestvuje u programima socijalnog treninga, i 11) da završi kurs poznavanja saobraćajnih propisa. Jednu ili više ovih mera sud može izreći maloletniku ako je to dovoljno da se utiče na njega i njegovo ponašanje pri čemu se posebno ceni njegova spremnost na saradnju. Ovako izrečena uputstva i zabrane mogu da traju najduže jednu godinu.

3.5. Položaj mladih punoletnih lica

Sva savremena krivična zakonodavstva na poseban način određuju krivičnopravni status mladih punoletnih lica. To su lica koja su u vreme izvršenja krivičnog dela navršila osamnaest, a u vreme suđenja nisu navršila dvadeset jednu godinu (član 3. stav 4. ZOMUKD). Medicinska i psihološka nauka su utvrdile da postoje posebna, specifična biopsihološka i socijalna stanja kod lica koja su stekla zakonom predviđenu punoletnost (poslovnu sposobnost) koja ukazuju na usporen ili odložen proces njihovog sazrevanja.³⁸ To znači da između maloletstva i punoletstva kao pune zrelosti postoji "međuperiod", međustanje koje nosi karakteristike oba doba, a koji može da traje različito vreme. To su mlađa punoletna lica.³⁹ Zbog takvih karakteristika ovim licima je dat poseban krivično pravni status.

Neka inostrana zakonodavstva na drugačiji način određuju pojam mlađeg punoletnog lica. Tako švajcarski krivični zakonik u članu 100., bis kao mlađe punoletno lice smatra lice koje u vreme izvršenja krivičnog dela ima između 18

³⁸ Kada je okrivljeni izvršio krivično delo kao mlađe punoletno lice, sud nije u obavezi da izvrši veštačenje preko psihologa radi utvrđivanja i ocene njegove zrelosti u vezi s kalendarskim uzrastom sem ukoliko njegova zrelost i psihofizičko stanje nisu bili dovedeni u sumnju u toku vođenja krivičnog postupka (presuda Okružnog suda u Beogradu Kž. 1717/2000 od 2. novembra 2000. godine); kada je putem veštačenja utvrđeno da duševna razvijenost punoletnog optuženog odgovara opštoj duševnoj razvijenosti maloletnog lica, time nisu automatski ispunjeni uslovi da se prema njemu izrekne neka od vaspitnih mera prema maloletnicima jer se pored tih formalnih uslova moraju ceniti i drugi uslovi (presuda Vrhovnog suda Srbije Kž. 1822/2000 od 22. februara 2001. godine); sud nije vezan mišljenjem sudskog veštaka da mlađem punoletnom licu treba izreći vaspitnu meru (presuda Okružnog suda u Beogradu Kž. 979/2001 od 29. juna 2001. godine); izostanak razloga o ličnosti okrivljenog koji je u vreme izvršenja krivičnog dela i u vreme suđenja još uvek mlađe punoletno lice, dovodi do toga da žalbena presuda nema razloga o odlučnim činjenicama u odnosu na ocenu pravilnosti izbora krivične sankcije uključujući i mogućnost izricanja vaspitne mere (rešenje Vrhovnog suda Srbije Kž. 1070/2004 od 23. marta 2004. godine); nisu ispunjeni zakonski uslovi da se okrivljenom izrekne vaspitna mera kao mlađem punoletnom licu kada je u vreme sednice drugostepenog veća okrivljeni napunio 21 godinu (presuda Okružnog suda u Beogradu Kž. 450/2005 od 9. maja 2005. godine).

³⁹ Više: Lj. Lazarević, Položaj mladih punoletnih lica, Beograd, 1963. godine.

i 25 godina,⁴⁰ a prema slovenačkom,⁴¹ italijanskom⁴² i nemačkom⁴³ krivičnom zakoniku to su lica uzrasta između 18 i 21 godinu. Ruski krivični zakonik u ovu kategoriju svrstava lica uzrasta od 18 do 20 godina.⁴⁴

Poseban položaj mladih punoletnih lica u krivičnom pravu se javlja u dva slučaja: 1) kod primene vaspitnih mera prema punoletnim licima za krivično delo koje su izvršili kao maloletnici i 2) kod primene vaspitnih mera na mlađe punoletne učinioce krivičnih dela.

Prema novim zakonskim rešenjima (član 40. ZOMUKD), više ne postoji mogućnost primene vaspitnih mera prema punoletnim licima za krivično delo koje su izvršili kao mlađi maloletnici (kao što je to ranije bilo moguće).⁴⁵

No, prema punoletnom licu se može izreći vaspitna mera pod uslovom da je krivično delo izvršilo kao stariji maloletnik (dakle u uzrastu od 16 do 18 godina, ako u vreme suđenja još nije navršilo 21 godinu). U ovom slučaju se mlađem punoletnom licu mogu izreći sledeće vaspitne mere: 1) posebne obaveze, 2) mera pojačanog nadzora od strane organa starateljstva ili 3) mera upućivanja u vaspitno popravni dom odnosno u izuzetnim slučajevima i kazna maloletničkog zatvora (član 40. st. 2 i 3. ZOMUKD). Dakle ovo je fakultativna mogućnost suda da procenjuje u svakom konkretnom slučaju da li će i koju od maloletničkih krivičnih sankcija izreći učiniocu krivičnog dela. Pri ovoj oceni sud će uzeti u obzir sve okolnosti slučaja, a naročito težinu učinjenog dela, vreme koje je proteklo od njegovog izvršenja, svojstva ličnosti, vladanje učinioca kao i svrhu koju treba postići primenom neke od ovih sankcija.

Izuzetno, punoletnom licu koje je u vreme suđenja navršilo 21 godinu sud može umesto maloletničkog zatvora da izrekne kaznu zatvora ili uslovnu osudu.⁴⁶

⁴⁰ N. F. Kuznecova, A.V. Serebrenikova, Uголовниј кодекс Швецарии, Зеркало, Москва, 2000. године, стр. 65.

⁴¹ B. Penko, K. Strolig, Kazenski zakonik z uvodnimi pojasnili, op. cit. str. 109.

⁴² Codice penale, Note richiami e indisi a curadi Sofo Borghese, Giudici del Tribunale di Milano, Milano, 1952. године, стр. 412.

⁴³ U. Ebert, Strafrecht, Allgemeiner Teil, 2. Auflage, Heidelberg, 1993. године, стр. 289.

⁴⁴ I. Fedosov, T. Skuratov, Uголовниј кодекс в Россијској федерацији, Москва, 2005. године, стр. 68-70.

⁴⁵ Vaspitna mera se mlađem punoletnom licu izriče rešenjem, a ne presudom (rešenje Vrhovnog suda Srbije Kžm. 85/81 od 15. 9. 1981. године); ne može se krivično goniti punoletno lice starije od dvadeset једне године за krivično delo koje je izvršio kao mlađi maloletnik (presuda Vrhovnog suda Srbije Kž. 1981/98 od 28. 11. 2000. године); kada je učinilac u momentu suđenja pred drugostepenim sudom postao punoletan, više ne postoji mogućnost zadržavanja vaspitne mere pojačanog nadzora (rešenje Vrhovnog suda Srbije Kž. 14/2000 od 20. јуна 2000. године).

⁴⁶ Za odluku suda за izuzetnu primenu krivičnih sankcija koje se izriču prema punoletnim učiniocima: kazne i uslovne osude osim utvrđivanja činjenice da je učinilac u vreme suđenja navršio 21 godinu života, a krivično delo učinio kao stariji maloletnik nužno je najpre da se utvrdi da li su se kumulativno stekli uslovi predviđeni за izricanje maloletničkog zatvora, а zatim je nužno dati razloge da zbog utvrđenih razloga kriminalno političkog karaktera: teških posledica dela i visokog stepena krivične odgovornosti u konkretnom slučaju ne bi bilo opravdano izricanje vaspitne mere (presuda Vrhovnog suda Srbije Kžm. 50/2002 od 17. decembra 2002. године); odluku о zahtevu osuđenog за spajanje kazne zatvora i sa kaznom maloletničkog zatvora donosi

Dakle, u ovom slučaju sud nema mogućnosti da ovakvom licu izrekne bilo koju vaspitnu meru. Ovako izrečena kazna zatvora u pogledu rehabilitacije, zastarelosti, uslovnog otpusta i pravnih posledica osude ima isto pravno dejstvo kao i kazna maloletničkog zatvora. U teoriji se kod ovakvog rešenja postavlja kao sporno pitanje da li je pri izricanju kazne zatvora sud vezan ograničenjima vezanim za minimum ili maksimum ove kazne propisanim rasponima za kaznu maloletničkog zatvora ili kaznu zatvora.

Pored maloletničkih krivičnih sankcija punoletnom licu u oba navedena slučaja sud može da izrekne i odgovarajuću meru bezbednosti ako su za to ispunjeni zakonom predviđeni uslovi.

U drugom slučaju (član 41. ZOMUKD) licu koje je izvršilo krivično delo kao punoletno lice, ali u vreme suđenja još uvek nije navršilo 21 godinu, sud umesto krivične sankcije koja je propisana za punoletna lica može da izrekne neku od sledećih vaspitnih mera kako bi se izbegli negativni, štetni efekti primene kazne: 1) posebnu obavezu, 2) meru pojačanog nadzora od strane organa starateljstva ili 3) meru upućivanja u vaspitno popravni dom ako s obzirom na obeležja njegove ličnosti i okolnosti pod kojima je delo učinjeno može očekivati da će se vaspitnom merom postići svrha koja bi se ostvarila i izricanjem kazne. Naravno i u ovom slučaju uz vaspitnu meru sud može izreći mlađem punoletnom licu bilo koju meru bezbednosti pod zakonom predviđenim uslovima.⁴⁷

4. Vaspitne mere

4.1. Pojam i vrste vaspitnih mera

Vaspitne mere su osnovna vrsta krivičnih sankcija koje se mogu izreći maloletnim učiniocima krivičnih dela, a pod određenim uslovima i mlađim punoletnim licima. To su zakonom određene mere koje imaju za cilj suzbijanje dela kojima se povređuju ili ugrožavaju zaštićene vrednosti uticanjem na razvoj i jačanje lične odgovornosti maloletnog učinioa krivičnog dela, njegovo vaspitavanje i pravilan razvoj njegove ličnosti, koje izriče sud, a koje se sastoje u ograničavanju ili oduzimanju njihovih sloboda i prava.⁴⁸

Dva su uslova za njihovu primenu: 1) uzrast od četrnaest do osamnaest godina učinioa u vreme izvršenja krivičnog dela i 2) izvršenje protivpravnog

prvostepeni sud u veću van glavnog pretresa (rešenje Vrhovnog suda Srbije Kž. 15/2003 od 9. septembra 2003. godine).

⁴⁷ Pre nego što se opredeli da li će mlađem punoletnom licu izreći vaspitnu meru ili kaznu sud će ceniti okolnosti pod kojima je delo izvršeno kao i kriterijume za postizanje generalne prevencije (rešenje Vrhovnog suda Srbije Kž. 803/97 od 10. oktobra 1997. godine).

⁴⁸ Vaspitne mere kao specifične krivične sankcije za maloletne učinioce krivičnih dela sa identičnim karakteristikama, vrstama i uslovima za njihovo izricanje poznaju i brojni savremeni krivični zakoni: čl. 74-81. Krivičnog zakonika Republike Slovenije, čl. 90-91. Krivičnog zakonika Ruske federacije, čl. 11. Krivičnog zakonika Republike Ukrajine, čl. 74-83. Krivičnog zakonika Republike Makedonije.

dela koje je u zakonu predviđeno kao krivično delo.⁴⁹ To su sankcije izrazito specijalno preventivnog karaktera, ali budući da se radi o krivičnim sankcijama koje su vezane za izvršeno (ili pokušano) krivično delo one nužno sa sobom nose i određeni retributivni karakter jer se primenjuju nezavisno i protiv volje maloletnika, a uz to se njima maloletnik lišava ili ograničava u određenim pravima ili slobodama ili u pogledu izbora ponašanja postavljanjem zabrana ili uslova odnosno naloga i uputstava.

Novo maloletničko krivično pravo predviđa sledećih devet vaspitnih mera sistematizovanih u tri grupe (član 11. ZOMUKD):

- 1) mere upozorenja i usmeravanja (koje su zamenile ranije postojeće disciplinske mere): sudski ukor i posebne obaveze. Iz sistema maloletničkih sankcija je izostavljena ranije postojeća mera upućivanje u disciplinski centar za maloletnike,
- 2) mere pojačanog nadzora: pojačan nadzor od strane roditelja, usvojioca ili staraoca, pojačan nadzor u drugoj porodici, pojačan nadzor od strane organa starateljstva i pojačan nadzor uz dnevni boravak u odgovarajućoj ustanovi za vaspitavanje i obrazovanje maloletnika (novouvedena vaspitna mera),
- 3) zavodske mere: upućivanje u vaspitnu ustanovu, upućivanje u vaspitno-popravni dom i upućivanje u posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje.

Budući da u posebnom delu krivičnog zakonika ni kod jednog krivičnog dela nije izričito propisana nijedna od vaspitnih mera, sud je ovlašćen da pri odlučivanju da li će i koju meru izreći u konkretnom slučaju maloletnom učiniocu krivičnog dela primeni onu meru kojom će najbolje ostvariti svrhu propisivanja vaspitnih mera,⁵⁰ a posebno da uzme u obzir okolnosti navedene u članu 12. ZOMUKD: 1) uzrast i zrelost maloletnika, 2) druga svojstva njegove ličnosti, 3) stepen poremećaja u društvenom ponašanju, 4) težinu dela, 5) pobude iz kojih je delo učinjeno, 6) sredinu i prilike u kojima je živeo, 7) ponašanje posle učinjenog krivičnog dela, a posebno da li je sprečio ili pokušao da spreči nastupanje štetne posledice, naknadio ili pokušao da naknadi pričinjenu štetu, 8) da li je prema maloletniku ranije bila izrečena krivična ili prekršajna sankcija kao i 9) sve druge okolnosti koje mogu da budu od uticaja za izricanje adekvatne mere.⁵¹

⁴⁹ Lj. Hadžović, V. Babić, *Zaštita maloljetnih delikvenata – priručnik za primjenu vaspitnih mjera pojačanog nadzora organa starateljstva*, Beograd, 1994. godine, str. 45-52.

⁵⁰ Više: O. Matić, *Ispitivanje ličnosti maloletnika kao osnov za određivanje vaspitne mere i tretmana u VP domovima*, Beograd, 1974. godine; Đ. Križ, *Kriteriji za odabir odgojnih mjera maloljetnicima u svijetlu primjene Zakona o sudovima za mladež*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, broj 2/1999. godine, str. 369-375.

⁵¹ I drugi inostrani krivični zakoni određuju pravila za izbor vaspitnih mera prema maloletnim učiniocima krivičnog dela. Tako u čl. 85. Švajcarski krivični zakonik obavezuje sud da uzme u obzir: ponašanje i vaspitanje maloletnika kao i socijalni milje u kome je on odrastao pri čemu pribavlja i profesionalno mišljenje o mentalnom i fizičkom stepenu razvijenosti maloletnika (N.F. Kuznecova, A.V. Serebrenikova, *Ugolovnij kodeks Švecarii*, Zercalo, Moskva, 2000. godine).

Ako je maloletnik učinio više krivičnih dela u sticaju (idealnom ili realnom), a sud odluči da izrekne vaspitnu meru tada ceni jedinstveno sva dela u celini i izriče samo jednu vaspitnu meru. Na ovaj način sud postupa i kada posle izrečene vaspitne mere utvrdi da je maloletnik pre ili posle njenog izricanja učinio drugo krivično delo (član 26. ZOMUKD).

Izrečene vaspitne mere ne povlače pravne posledice osude koje se sastoje u zabrani sticanja određenih prava (član 36. ZOMUKD).

Podaci o izrečenim vaspitnim merama se mogu dati samo sudu, javnom tužilaštvu i organu starateljstva. No, zakon je predvideo i jedno ograničenje prema kome se podaci o vaspitnim merama, koje su izrečene za krivična dela za koja je u zakonu propisana novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine, ne mogu davati ako je lice, na koje se odluka odnosi, navršilo dvadeset jednu godinu.

Lice kome je izrečena zavodska vaspitna mera ne može za to vreme da vrši izborne funkcije u državnim organima, organima teritorijalne autonomije, organima lokalne samouprave, organima upravljanja, poslovnim organima ili drugim organima u preduzećima ili drugim organizacijama koje posluju državnom imovinom, odnosno organizacijama kojima je zakonom povereno vršenje određenih javnih ovlašćenja (član 27. ZOMUKD).

Evidenciju o izrečenim vaspitnim merama vodi sud koji je sudio u prvom stepenu (član 37. ZOMUKD).

4.2. Mere upozorenja i usmeravanja

Prva i najlakša vrsta vaspitnih mera jesu mere upozorenja i usmeravanja koje su zamenile ranije postojeće disciplinske mere.⁵² One se izriču kada je potrebno i dovoljno da se takvim merama utiče na ličnost maloletnika i njegovo ponašanje. Dakle, njihova primena dolazi u obzir kada se radi o maloletnicima prema kojima nije potrebno primenjivati trajnije mere vaspitanja, koji su izvršili bagatelno krivično delo najčešće iz lakomislenosti i nepromišljenosti kao primarni, situacioni učinioci, a ne zbog vaspitne zapuštenosti.⁵³ Zakon predviđa dve mere upozorenja i usmeravanja: sudski ukor i posebne obaveze.

- 1) Sudski ukor (član 13. ZOMUKD) je najblaža vaspitna mera koja se sastoji u prekoru koji sud u ime društva upućuje maloletnom učiniocu zbog izvršenog krivičnog dela. Sud izriče ovu meru ako se iz odnosa

⁵² Ove mere se i dalje u Republici Crnoj Gori nazivaju disciplinske mere. Njih čine: ukor (član 86.) i upućivanje u disciplinski centar za maloletnike (član 87. gde se maloletnik upućuje u vaspitni centar dva sata dnevno dva puta nedeljno u toku od osam do dvanaest nedelja (Lj. Lazarević, B. Vučković, V. Vučković, Komentar Krivičnog zakonika Republike Crne Gore, Cetinje, 2004. godine, str. 210-215.). Slično rešenje je zadržano i u Republici Makedoniji čl. 76-77 (G. Marjanovik, Makedonsko krivično pravo, Opšt del, Skoplje, 1998. godine, str. 366-367.).

⁵³ D. Zovko, Izvršenje vaspitne mere upućivanja u disciplinski centar za maloletnike, Socijalni rad i socijalna zaštita, Beograd, broj 1-2/1990. godine, str. 75-81.; N. Milošević, Disciplinske vaspitne mere, Bilten sudske prakse Vrhovnog suda Srbije, Beograd, broj 2/1998. godine, str. 19-27.

maloletnika prema učinjenom krivičnom delu i njegove spremnosti da ubuduće ne čini krivična dela, može zaključiti da je dovoljno da ga se samo prekori. Pri izricanju ove mere sud maloletniku ukazuje na neprihvatljivost, štetnost njegovog postupka i predočava da mu može biti izrečena druga (podrazumeva se teža) sankcija ako ponovo izvrši neko krivično delo.

- 2) Posebne obaveze (član 14. ZOMUKD) su druga vrsta mera upozorenja i usmeravanja. Ovo je nova, samostalna vrsta krivičnih sankcija za maloletne učinioce krivičnih dela, iako je ove mere poznavalo i naše ranije maloletničko krivično pravo, kao skup posebnih mera koje je sud mogao izreći maloletniku supsidijarno uz neku od mera pojačanog nadzora. Sud može maloletniku da izrekne jednu ili više posebnih obaveza ako proceni da je odgovarajućim zahtevima ili zabranama potrebno uticati na maloletnika i njegovo ponašanje.

U ovom slučaju sud može maloletniku da izrekne sledeće obaveze: 1) da se izvini oštećenom, 2) da u okviru sopstvenih mogućnosti naknadi štetu koju je prouzrokovao, 3) da redovno pohađa školu ili ne izostaje s posla, 4) da se osposobljava za zanimanje koje odgovara njegovim sposobnostima i sklonostima, 5) da se bez naknade uključi u rad humanitarnih organizacija ili u poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja, 6) da se uključi u određene sportske aktivnosti, 7) da se podvrgne odgovarajućem ispitivanju i odvikavanju od zavisnosti izazvane upotrebom alkoholnih pića ili opojnih droga, 8) da se uključi u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi ili savetovalištu i da postupa po programima rada koji su za njega sačinjeni u tim ustanovama, 9) da pohađa kurseve za stručno osposobljavanje ili da se priprema i polaže ispite kojima se proverava određeno znanje i 10) da ne može da napusti mesto prebivališta ili boravišta bez saglasnosti suda i posebnog odobrenja organa starateljstva.

Prilikom izbora pojedinih obaveza sud posebno vodi računa da one budu prilagođene ličnosti maloletnog učinioca krivičnog dela i prilikama u kojima on živi, odnosno da procenjuje njegovu spremnost da sarađuje u ostvarivanju izrečenih mera. Kada izrekne posebne obaveze, sud maloletnika upozorava da u slučaju neispunjenja jedne ili više obaveza koje su mu određene u ostavljenom roku, one mogu biti zamenjene nekom drugom obavezom, ali i drugom (težom) vaspitnom merom.

Osim posebnih obaveza maloletnika: da se izvini oštećenom, da u okviru sopstvenih mogućnosti naknadi prouzrokovanu štetu i da se bez naknade uključi u rad humanitarnih organizacija ili u poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja, sve ostale posebne obaveze sud može da izrekne u trajanju do jedne godine, s tim da je sloboda suda široko postavljena, što znači da je on ovlašćen da izmeni ili obustavi od izvršenja sve ili samo pojedine izrečene obaveze zavisno od rezultata koji su postignuti u njihovom izvršenju.

Kada se radi o posebnoj obavezi maloletnika da u granicama svojih mogućnosti naknadi štetu koju je prouzrokovao krivičnim delom, sud je dužan da odredi visinu i način naknade štete radom maloletnika i to najviše 60 časova

u periodu do tri meseca (koliko najduže može da traje ova posebna obaveza), s tim da se na taj način ne ometa školovanje ili zaposlenje maloletnika. Ako se pak radi o primeni posebne obaveze, koja se sastoji u obavezi maloletnika da se bez naknade uključi u rad humanitarnih organizacija ili u poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja, zakon je postavio ograničenje prema kome maloletnik može da radi najviše 120 časova i to u periodu do šest meseci (koliko najduže može da traje ova posebna obaveza), s tim da se na taj način ne ometa školovanje ili zaposlenje maloletnika.

Nadzor nad izvršenjem posebnih obaveza vrši sud osim što u pogledu primene pojedinih obaveza može da zatraži odgovarajuće izveštaje i mišljenje i od organa starateljstva.

Na ovom mestu treba ukazati na odnos - sličnosti i razlike između posebnih obaveza i vaspitnih naloga budući da se ove dve različite mere sadržinski i po nazivu mogu podudariti. Te razlike se svode na sledeće: 1) posebne obaveze su krivične sankcije, dok vaspitni nalozi to nisu, 2) posebne obaveze uvek izriče sud, dok vaspitni nalog može da izrekne sud, ali i javni tužilac za maloletnike, 3) posebne obaveze se uvek izriču u krivičnom postupku posle izvedenih dokaza, a vaspitni nalozi predstavljaju alternativne mere skretanja i izbegavanja vođenja krivičnog postupka, 4) cilj i svrha ove dve mere se razlikuju jer posebne obaveze imaju za cilj ostvarenje zakonom predviđenog uticaja na razvoj i jačanje lične odgovornosti maloletnika, njegovo vaspitavanje i pravilan razvoj njegove ličnosti, dok je cilj vaspitnih naloga da se ne pokreće krivični postupak ili da se on obustavi, 5) trajanje ovih mera je određeno na različiti način jer vaspitni nalog može da traje najduže šest meseci, a posebne obaveze mogu da traju i do godinu dana, 6) različite su posledice neispunjenja određene mere. U slučaju neispunjenja posebne obaveze, ona se može obustaviti ili zameniti drugom vaspitnom merom, dok se u slučaju neispunjenja vaspitnog naloga, kao posledica javlja započinjanje ili nastavljanje krivičnog postupka koji može, ali i ne mora rezultirati izrečenom vaspitnom merom, 7) vaspitni nalog se može izreći samo prema maloletnom učiniocu krivičnog dela, dok se posebne obaveze pod određenim uslovima mogu izreći i mlađem punoletnom licu.

4.3. Mere pojačanog nadzora

Druga vrsta vaspitnih mera jesu mere pojačanog nadzora. One se izriču maloletniku kada je za njegovo vaspitanje i razvoj potrebno preduzeti trajnije mere uz odgovarajući stručni nadzor i pomoć, a pri tome nije potrebno maloletnikovo potpuno izdvajanje iz dotadašnje sredine.⁵⁴ Zakon predviđa četiri mere pojačanog nadzora: pojačan nadzor od strane roditelja, usvojioca ili staraoca, pojačan nadzor u drugoj porodici, pojačan nadzor organa starateljstva i

⁵⁴ Vaspitna mera pojačanog nadzora izrečena učiniocu krivičnog dela u vreme kada je bio maloletan ne može ostati ako je u vreme odlučivanja o žalbi on već postao punoletan (presuda Vrhovnog suda Srbije Kž. 1706/2000 od 23. januara 2001. godine).

pojačan nadzor uz dnevni boravak u odgovarajućoj ustanovi za vaspitavanje i obrazovanje maloletnika.⁵⁵

- 1) Pojačan nadzor od strane roditelja, usvojioca ili staraoca (član 15. ZOMUKD), sud izriče ako su roditelji, usvojilac ili staralac propustili da vrše potrebnu brigu i nadzor nad maloletnikom, a u mogućnosti su da ovakvu brigu i nadzor vrše i to se s osnovom može od njih očekivati.⁵⁶ Ova mera može da traje najmanje šest meseci, a najviše dve godine s tim da sud naknadno odlučuje o njenom prestanku. Kad izrekne ovu meru sud daje roditelju, usvojiocu ili staraocu potrebna uputstva i nalaže mu određene dužnosti koje treba da preduzme u cilju vaspitavanja maloletnika, njegovog lečenja i otklanjanja štetnih uticaja na njega. Takođe, sud može da odredi da organ starateljstva⁵⁷ proverava izvršenje izrečene mere kao i da ukazuje pomoć roditelju, usvojiocu ili staraocu u njenom izvršenju.
- 2) Pojačan nadzor u drugoj porodici (član 16. ZOMUKD) se izriče ako roditelji, usvojilac ili staralac maloletnika nisu u mogućnosti da nad njim vrše nadzor ili ako se od njih to ne može s osnovom očekivati, pa se maloletnik smešta u drugu porodicu koja je voljna da ga primi i koja ima mogućnosti da nad njim vrši pojačani nadzor. Za ostvarenje ove mere potrebno je da postoji porodica koja je voljna da primi maloletnika i da se stara o njegovom vaspitanju i koja je u stanju i objektivno sposobna da utiče na njegovo ponašanje. Pri izricanju ove mere, sud određuje da organ starateljstva proverava njeno izvršenje te da ukazuje pomoć porodici u koju je maloletnik smešten. Ova mera može da traje najmanje šest meseci, a najviše dve godine s tim da sud naknadno odlučuje o njenom prestanku. Izvršenje ove mere se obustavlja kada roditelji, usvojilac ili staralac

⁵⁵ Više: S. Uzelac, Priručnik za voditelje odgojne mjere - pojačana briga i nadzor, Zagreb, 1988. godine; N. Milošević, Vaspitne mere pojačanog nadzora, Bilten Vrhovnog suda Srbije, Beograd, broj 2-3/1997. godine, str. 7-19.

⁵⁶ Kada javni tužilac ne izjavi žalbu na rešenje prvostepenog suda u odnosu na odluku o izrečenoj vaspitnoj meri pojačanog nadzora od strane roditelja koji prema stanju u spisima nisu u objektivnoj mogućnosti da vrše permanentan pojačan nadzor nad svojim sinom u smislu izrečene vaspitne mere, već taj nadzor vrši baba maloletnika, ispitujući pobijano rešenje zbog pogrešno i nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja po žalbi branioca maloletnika, Vrhovni sud nalazi da u odnosu na istu nema osnova za intervenisanje jer vaspitna mera ukora ne dolazi u obzir imajući u vidu prirodu i u zakonu predviđenu težinu krivičnog dela – razbojništva, **tako da odluka suda o izrečenoj vaspitnoj meri ostaje u celosti** (rešenje Vrhovnog suda Srbije Kžm. 12/2002 od 7. maja 2002. godine); prema maloletniku koji je izvršio razbojništvo, a koji se prvi put pojavljuje u postupku zbog izvršenja krivičnog dela, koji je priznao delo i korektno se ponašao, a pri tome su njegovi roditelji pokazali spremnost da se dodatno angažuju na njegovom vaspitanju, dovoljna je vaspitna mera pojačanog nadzora od strane roditelja (rešenje Vrhovnog suda Srbije Kžm. 6/2005 od 7. marta 2005. godine).

⁵⁷ Prilikom izricanja vaspitne mere sud je dužan da odredi i organ starateljstva koji će proveravati izvršenje mere i ukazivati pomoć roditeljima ili staraocima (rešenje Vrhovnog suda Srbije Kžm. 61/2000 od 13. februara 2001. godine).

maloletnika steknu mogućnost da nad njim vrše pojačani nadzor ili kada prema rezultatu izvršenja mere prestane potreba za pojačanim nadzorom.

- 3) Pojačan nadzor organa starateljstva (član 17. ZOMUKD) se izriče kada roditelji, usvojilac ili staralac maloletnika nisu u mogućnosti da vrše pojačani nadzor, a ne postoje uslovi za pojačani nadzor u drugoj porodici. Dakle, to je slučaj kada nijedna od prethodnih vaspitnih mera ne može biti primenjena pa se maloletnik stavlja pod nadzor organa starateljstva.⁵⁸ Ova mera može da traje najmanje šest meseci, a najviše dve godine s tim da sud naknadno odlučuje o njenom prestanku. Dok traje mera, maloletnik ostaje kod svojih roditelja ili drugih lica koja ga izdržavaju odnosno koja se o njemu staraju, a pojačan nadzor nad njim vrši određeno službeno lice organa starateljstva ili drugo stručno lice koje odredi ovaj organ. Organ starateljstva brine o školovanju maloletnika, njegovom zaposlenju, odvajanju iz sredine koja na njega štetno utiče, potrebnom lečenju i sređivanju prilika u kojima živi.
- 4) Pojačan nadzor uz dnevni boravak u odgovarajućoj ustanovi za vaspitavanje i obrazovanje maloletnika (član 18. ZOMUKD) sud izriče, ako je uz neku od prethodnih mera pojačanog nadzora, potrebno i angažovanje stručnih lica u posebnoj ustanovi koja se bavi vaspitavanjem i obrazovanjem maloletnika. Ova mera može da traje najmanje šest meseci, a najviše dve godine s tim da sud naknadno odlučuje o njenom prestanku. Dok traje ova mera, maloletnik ostaje i dalje kod svojih roditelja ili drugih lica koja se o njemu staraju, a u toku dana provodi određeno vreme u ustanovi za vaspitavanje i obrazovanje maloletnika, ali tako da to ne ometa njegovo školovanje ili redovno dolaženje na posao. U takvoj ustanovi se odgovarajućim vaspitnim i obrazovnim sadržajima utiče na budući život i ponašanje maloletnika u užoj i široj socijalnoj sredini. O izvršenju ove mere stara se organ starateljstva.
- 5) Posebne obaveze uz pojačani nadzor. Uz vaspitnu meru pojačanog nadzora, sud može maloletniku da izrekne jednu ili više posebnih obaveza (član 19. ZOMUKD). To su upravo one posebne obaveze koje predstavljaju samostalne vrste mera upozorenja i usmeravanja i to na isti način i u istom trajanju kao što se izriču ove krivične sankcije s tim što u okviru određenog vremena njihovog izvršenja pojedine obaveze se mogu izmeniti ili ukinuti zavisno od rezultata koji su postignuti. Pri izricanju posebnih obaveza kao suplementarnih sankcija uz neku od mera pojačanog nadzora sud posebno ukazuje maloletniku i njegovim roditeljima, usvojiocu ili staraocu da se u slučaju neispunjenja neke od postavljenih obaveza izrečena mera pojačanog nadzora može zameniti drugom (težom) vaspitnom merom.

⁵⁸ Više: M. Miković, *Maloljetnička delikvencija i socijalni rad*, Sarajevo, 2004. godine.

4.4. Zavodske mere

Najteža vrsta vaspitnih mera jesu zavodske mere (mere institucionalnog tretmana). One se izriču kada je prema maloletniku potrebno preduzeti trajnije mere vaspitavanja, lečenja i osposobljavanja uz njegovo potpuno odvajanje iz dotadašnje sredine radi vršenja pojačanog uticaja na maloletnika. Zavodske mere se izriču kao poslednje sredstvo društva u borbi protiv maloletničkog kriminaliteta i mogu trajati u zakonom određenim granicama samo koliko je potrebno da bi se ostvarila svrha vaspitnih mera.⁵⁹ Zakon predviđa tri zavodske mere: upućivanje u vaspitnu ustanovu, upućivanje u vaspitno-popravn dom i upućivanje u posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje.⁶⁰

- 1) Upućivanje u vaspitnu ustanovu (član 20. ZOMUKD) sud izriče kada maloletnika treba izdvojiti iz dotadašnje sredine i obezbediti mu pomoć i stalni nadzor od strane stručnih lica (stručnih vaspitača). Ova mera se izvršava u vaspitnoj ustanovi za maloletnike opšteg tipa.⁶¹ U vaspitnoj ustanovi maloletnik ostaje najmanje šest meseci, a najviše dve godine, s tim da sud svakih šest meseci razmatra da li postoje osnovi za obustavu izvršenja mere ili za njenu zamenu drugom vaspitnom merom.⁶²
- 2) Upućivanje u vaspitno-popravn dom (član 21. ZOMUKD) sud izriče maloletniku prema kome pored izdvajanja iz dotadašnje sredine, treba primeniti pojačane mere nadzora i posebne stručne programe vaspitavanja. Vaspitno-popravn domovi su posebne ustanove s utvrđenim režimom za popravljavanje teže vaspitno zapuštenih maloletnih učinilaca krivičnih dela. Pri odlučivanju da li će izreći ovu najtežu vaspitnu meru,⁶³ sud posebno uzima u obzir raniji život maloletnika, stepen poremećaja ponašanja,

⁵⁹ Više: M. Radojević, Centri za socijalni rad i vaspitne ustanove u izvršavanju vaspitnih mera, Beograd, 1979. godine; S. Soković, Vaspitne mere institucionalnog karaktera i kazna maloletničkog zatvora, Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo, Beograd, broj 1/1997. godine, str. 145-162.

⁶⁰ Vreme koje je maloletnik proveo u pritvoru ne uračunava se u vreme izrečene zavodske mere (rešenje Vrhovnog suda Srbije Kžm. 78/92 od 30. 10. 1992. godine).

⁶¹ M. Živković, Neki praktični aspekti izvršavanja mjere upućivanja u dom za preodgoj maloljetnica i ponašanje maloljetnica u postpenalnom razdoblju, Penološke teme, Zagreb, broj 1-2/1990. godine, str. 99-121; M. Vujičić, N. Glomazić, Neke novine u radu Zavoda za vaspitanje i obrazovanje djece i omladine Podgorica, Socijalna sigurnost, Beograd, broj 1-2/1997. godine, str. 313-327.

⁶² U rešenju kojim sud maloletniku izriče vaspitnu meru upućivanja u vaspitnu ustanovu ne određuje se u kojoj će se ustanovi izrečena mera i izvršavati (rešenje Vrhovnog suda Srbije Kžm. 78/92 od 30.10.1992. godine); vreme koje je maloletnik proveo u pritvoru ne uračunava se u vreme izrečene zavodske vaspitne mere (presuda Vrhovnog suda Srbije Kž. 78/92 od 30. oktobra 1992. godine); Kada se prema maloletniku izrekne vaspitna mera upućivanja u vaspitnu ustanovu ne može se produžiti pritvor do pravnosnažnosti rešenja o izricanju vaspitne mere (presuda Vrhovnog suda Srbije Kž. 3/93).

⁶³ U pravnoj teoriji se ističe da je upućivanje u vaspitno-popravn dom najrigoroznija vaspitna mera koja se graniči sa kaznom maloletničkog zatvora po težini, načinu i postupku izvršenja i dužini trajanja. O. Perić, Komentar krivičnopravnih propisa o maloletnicima, Beograd, 2003. godine, str. 122-123.

težinu i prirodu učinjenog krivičnog dela i okolnost da li je prema maloletniku ranije bila izrečena neka krivična ili prekršajna sankcija. U vaspitno-popravnom domu, maloletnik ostaje najmanje šest meseci, a najviše četiri godine, s tim da sud svakih šest meseci razmatra da li postoje osnovi za obustavu izvršenja mere ili za njenu zamenu drugom vaspitnom merom.

- 3) Upućivanje u posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje (član 23. ZOMUKD), sud može da izrekne prema maloletniku koji je ometen u psihofizičkom razvoju (gluv, slep, gluvonem, lice s fizičkim oštećenjem ili invaliditetom), ili maloletniku sa psihičkim poremećajima. Ova se mera može izreći i umesto mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi, ako se u posebnoj ustanovi za lečenje i osposobljavanje može obezbediti čuvanje i lečenje maloletnika i na taj način postići zakonom predviđena svrha ove mere bezbednosti. Maloletnik u posebnoj ustanovi za lečenje i osposobljavanje može da ostane najviše tri godine, s tim što sud razmatra svakih šest meseci da li postoje osnovi za obustavu izvršenja mere ili za njenu zamenu drugom merom. Ukoliko je ova vaspitna mera izrečena umesto mere bezbednosti obaveznog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi, maloletnik u posebnoj ustanovi za lečenje i osposobljavanje ostaje sve dok je to potrebno, a kada navrši dvadeset jednu godinu života izvršenje mere se nastavlja u ustanovi u kojoj se inače izvršava ova medicinska mera bezbednosti (Specijalnoj zatvorskoj bolnici u sastavu Uprave za izvršenje zavodskih sankcija).
- 4) Uslovni otpust kod zavodskih mera. Novo maloletničko krivično pravo izričito predviđa mogućnost davanja uslovnog otpusta (član 22. ZOMUKD) maloletniku kome je izrečena zavodska mera upućivanja u vaspitnu ustanovu ili zavodska mera upućivanja u vaspitno-popravni dom. Za davanje uslovnog otpusta potrebno je ispunjenje dva kumulativna uslova: 1) formalni uslov da je maloletnik u ovim ustanovama proveo najmanje šest meseci i 2) materijalni uslov – da sud stekne uverenje na osnovu uspeha postignutog u vaspitanju maloletnika da se može s osnovom očekivati da on ubuduće neće vršiti krivična dela kao i da će se dobro vladati u sredini u kojoj bude živio. Pri davanju uslovnog otpusta sud može odlučiti da se maloletniku za vreme njegovog trajanja odredi neka mera pojačanog nadzora uz mogućnost primene jedne ili više posebnih obaveza. U tom slučaju, uslovni otpust traje najduže do isteka zakonskog roka za upućivanje u vaspitnu ustanovu ili vaspitno-popravni dom ako pre toga sud nije obustavio izvršenje izrečene vaspitne mere ili je zamenio drugom merom. Ako za vreme trajanja uslovnog otpusta maloletnik učini novo krivično delo ili ako određena mera pojačanog nadzora ne postigne svrhu ili ako maloletnik ne ispunjava posebne obaveze koje su mu određene, sud može opozvati uslovni otpust. Vreme

koje je maloletnik proveo na uslovnom otpustu ne uračunava se u zakonsko vreme trajanja izrečene vaspitne mere.

4.5. Obustava izvršenja i zamena vaspitne mere

Kod izricanja vaspitnih mera pojačanog nadzora i zavodskih mera, sud određuje samo vrstu mere, ali ne i njeno trajanje jer ne može unapred da zna koliko je vremena potrebno radi postizanja njihove svrhe. U cilju efikasnijeg ostvarenja svrhe ovih mera sudu je data mogućnost da bude aktivan u praćenju postignutih rezultata i uspeha u primeni ovih mera⁶⁴ i da zavisno od toga, može obustaviti njihovu dalju primenu. Iz istih razloga sud može izmeniti svoju raniju odluku o vaspitnoj meri.⁶⁵

Ako se posle donošenja odluke o izricanju posebne obaveze, mere pojačanog nadzora ili zavodske mere pojave okolnosti kojih nije bilo u vreme donošenja odluke, ili se za njih nije znalo, a koje bi značajno uticale na izbor vaspitne mere, ili ako se odluka ne može izvršiti usled odbijanja maloletnika ili njegovih roditelja, usvojioca ili staraoca da postupe po izrečenoj meri, ili po nalogu onoga ko meru izvršava, ili ako nastupe druge okolnosti predviđene zakonom, a koje bi bile od uticaja na donošenje odluke sud može obustaviti izvršenje izrečene mere, ili pak može izrečenu meru zameniti drugom merom (član 24. ZOMUKD).

Takođe ove vaspitne mere se mogu zameniti drugom merom kojom se može bolje postići svrha vaspitnih mera ili se pak izrečena mera može obustaviti od daljeg izvršenja s obzirom na postignuti uspeh u vaspitavanju sa sledećim ograničenjima:

- 1) izvršenje mere upućivanja u vaspitnu ustanovu se ne može obustaviti pre isteka roka od šest meseci, a do isteka ovog roka ona se može zameniti merom pojačanog nadzora uz dnevni boravak u odgovarajućoj ustanovi za vaspitavanje i obrazovanje maloletnika, merom upućivanja u vaspitno-

⁶⁴ Z. Ilić, Praćenje i izveštavanje suda i centra za socijalni rad o izvršenju zavodskih vaspitnih mera u Srbiji, Beogradska defektološka škola, Beograd, 1995. godine, str. 117-124; V. Vranj, Odgojne mjere prema maloljetnicima i njihovo izvršenje u Bosni i Hercegovini, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, Sarajevo, 2004. godine, str. 394-426.

⁶⁵ Branilac maloletnika nije ovlašćen da stavlja predlog za izmenu odluke o izrečenoj vaspitnoj meri (rešenje Vrhovnog suda Srbije Kžm. 113/95 od 19. marta 1995. godine); **po predlogu javnog tužioca** sudija za maloletnike ne može obustaviti pripremni postupak zbog necelishodnosti daljeg vođenja krivičnog postupka (rešenje Vrhovnog suda Srbije Kžm. 1221/96 od 12. septembra 1996. godine); pre donošenja odluke o zameni izrečene vaspitne mere upućivanja u vaspitnu ustanovu vaspitnom merom upućivanja u vaspitno-popravni dom obaveza je suda da sasluša roditelje ili staraoca maloletnika (rešenje Vrhovnog suda Srbije Kžm. 82/97 od 10. februara 1998. godine); zahtev za vanredno ublažavanje vaspitne mere nije dozvoljen pa ako takav akt bude podnet, treba ga uzeti kao inicijativu za pokretanje postupka za obustavu izvršenja ili izmenu odluke o vaspitnoj meri (rešenje Vrhovnog suda Srbije Kzu. 1659/97 od 9. decembra 1997. godine); sud ne donosi posebno rešenje u slučaju kada odbije predlog za obustavu izvršenja vaspitne mere (rešenje Vrhovnog suda Srbije Kžm. 47/2001 od 16. oktobra 2001. godine).

popravni dom ili merom u upućivanja u posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje,

- 2) izvršenje mere upućivanja u vaspitno-popravni dom ne može se obustaviti pre isteka roka od šest meseci, a do isteka ovog roka ona se može zameniti merom upućivanja u vaspitnu ustanovu ili merom upućivanja u posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje.

I konačno u članu 25. ZOMUKD, je predviđena mogućnost ponovnog odlučivanja o vaspitnim merama. Ako je od pravnosnažnosti odluke kojom je izrečena mera posebnih obaveza ili mera pojačanog nadzora proteklo više od šest meseci ili ako je od pravnosnažnosti odluke kojom je izrečena zavodska mera proteklo više od jedne godine, a izvršenje mere još nije započelo, sud će ponovo ceniti potrebu izvršenja izrečene mere. Pri tome sud može da odluči da se ranije izrečena mera izvrši, ne izvrši ili da se zameni drugom merom.

5. Maloletnički zatvor

5.1. Pojam i karakteristike maloletničkog zatvora

Maloletnički zatvor je jedina vrsta kazne u sistemu maloletničkih krivičnih sankcija (čl. 28-38. ZOMUKD). To je posebna vrsta kazne koja se sastoji u oduzimanju slobode kretanja starijem maloletnom učiniocu težeg krivičnog dela za određeno vreme. Po formi je to kazna lišenja slobode koja je slična kazni zatvora koju sud izriče punoletnim učiniocima krivičnih dela.⁶⁶ Ali po ciljevima koje treba da postigne, ova je kazna veoma bliska s vaspitnim merama. Osnovne karakteristike kazne maloletničkog zatvora su sledeće:

- 1) to je najteža vrsta maloletničke krivične sankcije i jedina vrsta kazne koja se može izreći maloletnom učiniocu krivičnog dela. Doduše ova se kazna ne može izreći svakom maloletniku (već samo starijem), i ne može se izreći za svako krivično delo (već samo za teže delo za koje je u zakonu propisana kazna zatvora preko pet godina),
- 2) to je sankcija kojom se ostvaruju ciljevi specijalne i generalne prevencije budući da se njegovom primenom vrši pojačani uticaj na maloletnog učinioca da ubuduće ne vrši krivična dela kao i na druge maloletnike da ne vrše krivična dela,
- 3) dva su uslova za izricanje maloletničkog zatvora: a) izvršeno krivično delo i b) krivica učinioca ispoljena u visokom stepenu. To je jedina maloletnička krivična sankcija pri čijem izricanju je sud obavezan da utvrđuje postojanje i stepen krivice njegovog učinioca,

⁶⁶ Ovu najtežu kaznu za maloletne učinioce krivičnog dela sa identičnim karakteristikama i uslovima za primenu poznaju brojni savremeni krivični zakoni: čl. 101. Krivičnog zakonika Republike Crne Gore, čl. 86. Krivičnog zakonika Republike Makedonije, čl. 88. Krivičnog zakonika Ruske federacije, čl. 63. Bugarskog krivičnog zakonika i čl. 89. Krivičnog zakonika Republike Slovenije.

- 4) maloletnički zatvor se odmerava po posebnim pravilima među kojima poseban značaj imaju subjektivne okolnosti vezane za ličnost učinioaca i objektivne okolnosti vezane za prirodu i težinu učinjenog krivičnog dela,
- 5) kazna maloletničkog zatvora se izriče u trajanju od šest meseci do pet godina.⁶⁷ Izriče se na pune godine i mesece. No, pored ovog opšteg maksimuma, zakon poznaje i još jedan maksimum – od deset godina. Maloletnički zatvor u trajanju do deset godina se može izreći u dva slučaja: a) kada je učinjeno krivično delo za koje je u zakonu propisana kazna zatvora od dvadeset godina ili teža kazna i b) kada je učinjeno u sticaju najmanje dva krivična dela za koja je u zakonu propisana kazna zatvora teža od deset godina. Maloletnički zatvor se ne može izreći u trajanju dužem od propisane kazne zatvora za učinjeno delo,
- 6) za krivična dela u sticaju⁶⁸ maloletnički zatvor se izriče po posebnim pravilima: a) ako stariji maloletnik učini više krivičnih dela u sticaju, a sud nađe da za svako krivično delo treba izreći kaznu maloletničkog zatvora, odmeriće po slobodnoj oceni za sva dela jednu kaznu maloletničkog zatvora u zakonom određenim granicama, b) ako sud nađe da za neko krivično delo starijeg maloletnika treba izreći vaspitnu meru, a za neko delo kaznu maloletničkog zatvora, tada će sud za sva dela u sticaju izreći samo jednu kaznu maloletničkog zatvora, v) ako sud za dela u sticaju utvrdi kazne zatvora i kaznu maloletničkog zatvora, tada izriče jedinstvenu kaznu zatvora shodno pravilima za odmeravanje kazne za dela u sticaju učinjena od punoletnih lica (sistem asperacije – član 60. stav 4. KZ RS) i g) ako sud nađe da za neko delo u sticaju treba izreći vaspitnu meru, a za neko delo kaznu zatvora, tada izriče samo kaznu zatvora. Na isti način sud će postupiti i kada odmerava kaznu osuđenom licu (ako se posle izrečene osude utvrdi da je osuđeni pre ili posle njenog izricanja izvršio drugo krivično delo),
- 7) kazna maloletničkog zatvora ne povlači pravne posledice osude koje se sastoje u zabrani sticanja određenih prava,⁶⁹
- 8) lice kome je izrečena kazna maloletničkog zatvora sud može uslovno otpustiti ako je izdržao trećinu izrečene kazne, ali ne pre nego što je proteklo šest meseci ako se na osnovu postignutog uspeha u izvršenju može očekivati da će se na slobodi dobro ponašati i da neće vršiti

⁶⁷ U Crnoj Gori shodno rešenju iz člana 101. KZ RCG maloletnički zatvor može da traje od šest meseci do osam godina, a izuzetno do deset godina (ako se radi o izvršenju krivičnog dela za koje je propisana kazna zatvora najmanje deset godina).

⁶⁸ Izricanje kazne maloletničkog zatvora primenom odredaba o sticaju kao i za punoletna lica, predstavlja povredu krivičnog zakona (rešenje Vrhovnog suda Srbije Kžm. 524/97 od 14. novembra 1997. godine).

⁶⁹ Vidi: O. Perić, *Maloletnički zatvor – primena i izvršenje*, Beograd, 1979. godine; Đ. Karamitrov, *Izvršavanje na vaspitne merke i kazneta maloletnički zatvor u SR Makedonija*, Skoplje, 1981. godine.

krivična dela. Uz dati uslovni otpust, sud može da odredi i neku od mera pojačanog nadzora uz mogućnost primene jedne ili više posebnih obaveza. Ovako dati uslovni otpust se može opozvati na način i pod uslovima kao što se on opoziva u slučaju izrečene kazne zatvora punoletnom učiniocu krivičnog dela,

- 9) zastarelost izrečene kazne maloletničkog zatvora nastupa ako je proteklo: a) deset godina od osude na maloletnički zatvor preko pet godina, b) pet godina od osude na maloletnički zatvor preko tri godine i c) tri godine od osude na maloletnički zatvor do tri godine,
- 10) podaci o osudi na kaznu maloletničkog zatvora mogu se dati samo sudu, javnom tužiocu i organu unutrašnjih poslova u vezi s krivičnim postupkom koji se vodi protiv lica koje je ranije bilo osuđeno i organu koji učestvuje u postupku davanja amnestije, pomilovanja, rehabilitacije ili odlučivanja o prestanku pravnih posledica osude kao i organima starateljstva kad je to potrebno za vršenje poslova iz njihove nadležnosti,
- 11) ako za vreme trajanja vaspitne mere sud izrekne starijem maloletniku kaznu maloletničkog zatvora, vaspitna mera prestaje kada osuđeni započne izdržavanje izrečene kazne. Ako za vreme trajanja vaspitne mere sud izrekne punoletnom licu kaznu maloletničkog zatvora ili kaznu zatvora u trajanju od najmanje jedne godine, vaspitna mera prestaje kada ovo lice započne s izdržavanjem kazne, a ako je izrečena kazna maloletničkog zatvora ili zatvora u kraćem trajanju, sud će u presudi odlučiti da li će se posle izdržane kazne nastaviti sa izvršenjem vaspitne mere ili će se obustaviti njeno izvršenje,
- 12) lice kome je izrečena kazna maloletničkog zatvora ne može za to vreme da vrši izborne funkcije u državnim organima, organima teritorijalne autonomije, organima lokalne samouprave, organima upravljanja, poslovnim organima ili drugim organima u preduzećima ili drugim organizacijama koje posluju državnom imovinom, odnosno organizacijama kojima je zakonom povereno vršenje određenih javnih ovlašćenja,
- 13) evidenciju o izrečenim kaznama maloletničkog zatvora vodi sud koji je sudio u prvom stepenu,
- 14) osuda na kaznu maloletničkog zatvora podleže rehabilitaciji (zakonskoj i sudskoj) na isti način kao i osuda punoletnom licu.

5.2. Uslovi za izricanje maloletničkog zatvora

Maloletnički zatvor je hibridna krivična sankcija koja je po formi kaznena mera s izraženim elementima represije, ali je po sadržini, suštini i cilju koji treba da ostvari vaspitna mera. U naše krivično pravo je uveden novelom Krivičnog zakonika FNRJ iz 1959. godine (iako je i pre toga pod određenim uslovima bilo

moguće kažnjavanje čak i mlađeg maloletnika). Ova kazna se može izreći ako su ispunjeni zakonom predviđeni kumulativni uslovi (član 28. ZOMUKD):⁷⁰

- 1) da je učinilac krivičnog dela stariji maloletnik, tj. lice koje je u vreme izvršenja krivičnog dela navršilo šesnaest godina, a nije navršilo osamnaest godina,
- 2) da je maloletnik učinio krivično delo za koje je u zakonu propisana kazna zatvora teža od pet godina,
- 3) da je maloletnik izvršio krivično delo s visokim stepenom krivice. To je stepen krivice iznad uobičajenog, normalnog, prosečnog stepena svesne i voljne upravljenosti učinioaca prema izvršenom krivičnom delu. Da li u konkretnom slučaju postoji visok stepen krivice, predstavlja faktičko pitanje koje sudsko veće mora da reši u svakom konkretnom slučaju,⁷¹
- 4) da je sud došao do uverenja da zbog prirode i težine učinjenog krivičnog dela i visokog stepena krivice nije opravdano izreći vaspitnu meru. Ovaj uslov ukazuje na izuzetan karakter primene kazne maloletničkog zatvora čak i kada su ispunjeni zakonom predviđeni uslovi. Za izricanje maloletničkog zatvora potrebna je i ocena suda da u konkretnom slučaju ne bi bilo opravdano izreći vaspitnu meru.⁷² Znači, maloletnički zatvor je kazna supsidijarnog karaktera čija je primena uvek fakultativna.

Kada su ispunjeni zakonom predviđeni uslovi, sud starijem maloletniku odmerava kaznu maloletničkog zatvora u granicama zakonom propisane kazne za učinjeno krivično delo imajući u vidu svrhu maloletničkog zatvora i uzimajući u obzir sve okolnosti (olakšavajuće i otežavajuće), a naročito: stepen zrelosti maloletnika i vreme koje je potrebno za njegovo vaspitavanje i stručno osposobljavanje (član 30. ZOMUKD). Pri tome sud ne može izreći kaznu maloletničkog zatvora u trajanju dužem od propisane kazne za učinjeno delo, ali on nije vezan za najmanju meru propisane kazne (za posebni minimum).

⁷⁰ N. Milošević, Maloletnički zatvor, Bilten sudske prakse Vrhovnog suda Srbije, Beograd, broj 2/2000. godine, str. 7-19; S. Soković, Vaspitne mere institucionalnog karaktera i kazna maloletničkog zatvora, Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo, Beograd, broj 1/1997. godine, str. 145-162.

⁷¹ Bitno smanjenje uračunljivosti u vreme izvršenja krivičnog dela isključuje postojanje visokog stepena krivice kao jednog od uslova za izricanje kazne maloletničkog zatvora (rešenje Vrhovnog suda Srbije Kžm. 72/95 od 22. avgusta 1995. godine).

⁷² Teške posledice dela kao jedan od uslova za izricanje kazne maloletničkog zatvora ne proizilaze isključivo iz takvih posledica koje su nastale za oštećenog i njegovu imovinu već i iz ostvarenih okolnosti koje im daju takav karakter (rešenje Vrhovnog suda Srbije Kžm. 20/94 od 27. maja 1994. godine); pri opredeljenju da izrekne kaznu maloletničkog zatvora umesto vaspitne zavodske mere, sud treba da ceni objektivne uslove za izricanje, teške posledice dela, visok stepen krivice, ličnost maloletnika, njegov raniji život i pobude iz kojih je delo izvršio (presuda Vrhovnog suda Srbije Kžm. 42/2000 od 5. septembra 2000. godine); pri odlučivanju o izricanju kazne maloletničkog zatvora i njene visine maloletniku koji je navršio 16 godina za nova krivična dela ceniće se i činjenica da je on pre toga kao mlađi maloletnik izvršio krivična dela silovanja, drske krađe i prevare (presuda Vrhovnog suda Srbije Kžm. 17/2003 od 4. novembra 2003. godine).

5.3. Izvršenje maloletničkog zatvora

Kazna maloletničkog zatvora se izvršava shodno odredbama čl. 137-145. ZOMUKD u kazneno popravnom zavodu za maloletnike.⁷³ Osuđena lica kaznu izdržavaju zajedno, a odvojeno samo kada to zahteva zdravstveno stanje osuđenog ili potreba osiguranja bezbednosti i održavanja reda i discipline u kazneno popravnom zavodu. Kazna izrečena ženskim licima se izvršava u posebnom odeljenju kazneno popravnog zavoda za žene.

U ovim zavodima osuđena maloletna lica mogu da ostanu do navršene 23 godine. Ako do ovog uzrasta lice ne izdrži izrečenu kaznu u potpunosti, (a ne bude pušteno na uslovni otpust) upućuje se u kazneno popravni zavod za punoletna lica. Izuzetno, osuđeni stariji maloletnik koji je navršio 23 godine može ostati u kazneno popravnom zavodu za maloletnike ako je to potrebno radi završavanja njegovog školovanja ili stručnog osposobljavanja ili ako mu je do potpunog izdržavanja kazne ostalo vreme do šest meseci, ali najduže do navršene 25 godine.

Zaključak

Zaokružujući reformu kaznenog prava krajem 2005. godine, Republika Srbija je sledila tendencije savremene kriminalne politike razvijenih zemalja pa je na poseban, specifičan način odredila krivičnopravni status maloletnika. Ta specifičnost se ogleda u više pravaca: 1) donet je poseban Zakon o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica čime su maloletnici odvojeni od punoletnih lica kao učinilaca krivičnih dela, 2) određena je posebna nadležnost okružnih sudova za postupanje u krivičnim predmetima maloletnih učinilaca krivičnih dela i 3) predviđena je obavezna specijalizacija lica koja u organima krivičnog pravosuđa učestvuju u krivičnom postupku prema maloletnim učinocima krivičnih dela (uz prethodnu obuku i izdavanje licenci - "sertifikata").

Na taj način su sve odredbe materijalnog, procesnog i izvršnog karaktera u odnosu na maloletnike kao učinioce krivičnih dela izdvojene u posebnu celinu koja se uslovno može nazvati "maloletničko krivično pravo". Ovakvo rešenje svakako predstavlja kvalitetni pomak u zakonskoj regulativi prema maloletnim učinocima krivičnih dela, odnosno maloletnim licima kao oštećenima (žrtvama krivičnih dela).

Pri tome je novi zakonodavac u Republici Srbiji predvideo niz posebnih mera – vaspitni nalozi (koje poznaje niz uporednih krivičnopravnih sistema) koje treba da pojačaju diverzioni karakter sistema maloletničkog krivičnog prava koji utemeljuje sistem "restorativne pravde" što ističe preventivni, vaspitno-pedagoški karakter ove grane prava. On je takođe posebno istaknut i u novouvedenom sistemu vaspitnih mera koje su na znatno drugačiji način postavljene u odnosu

⁷³ I. Kovčo, Izvršenje maloletničkih sankcija, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, broj 2/1999. godine, str. 685-712.

na sistem maloletničkih krivičnih sankcija koji je inaugurisan daleke 1976. godine (u bivšoj SFR Jugoslaviji). Uvedene su i nove maloletničke krivične sankcije: sudski ukor (umesto ukora), posebne obaveze (koje su sada dobile karakter samostalne sankcije, a ne vrste mera uz mere pojačanog nadzora) i pojačani nadzor uz dnevni boravak u ustanovi za vaspitavanje i obrazovanje – pri čemu je trajanje ovih mera skraćeno na dve godine kao i kod zavodskih mera (osim mere upućivanja u vaspitno popravni dom koja je ograničena na četiri godine).

Kratko vreme primene novog sistema maloletničkih krivičnih sankcija ne daje dovoljno osnova za procenu efikasnosti propisanih rešenja, ali je za očekivati da će zakonita, efikasna, kvalitetna primena ovih rešenja doprineti smanjenju učešća maloletnika u strukturi i dinamici kriminaliteta. Uostalom stručna javnost to i očekuje.

Summary

THE BASIC CHARACTERISTICS OF NEW JUVENILE CRIMINAL LAW IN REPUBLIC OF SERBIA

From January 1st, 2006 in the Republic of Serbia a new material and penitentiary criminal law has entered into force. A new juvenile criminal law provides in special "juvenile" code which contains all material, procedural and penitentiary prescriptions on minors as actor of criminal offences. In this paper, the author analyses the basic characteristics of new juvenile criminal law in the Republic of Serbia with comparative aspects in other modern criminal laws.

Key words: *minor, criminal offence, actor, law, sanctions, educative provisions, court.*

Zusammenfassung

GRUNDLEGENDE MERKMALE DES NEUEN JUGENDSTRAFRECHTS DER REPUBLIK SERBIEN

Anfang 2006 trat in der Republik Serbien eine neue materielle und Verfahrens-Strafgesetzgebung in Kraft. So hat nach fast drei Dezenien der geteilten gesetzgebenden Zuständigkeit im Bereich des Strafrechts, die zur Zeit der SFR Jugoslawien Föderation, Republik und Provinz besaßen, die Republik Serbien ein einziges Strafgesetzbuch erhalten, das alle materialrechtlichen Rechtsbestimmungen erhält, außer den Rechtsbestimmungen, die mit der strafrechtlichen Lage von Jugendlichen verbunden sind. Das System der Strafsanktionen für jugendliche Straftäter, das Verfahren der Verurteilung

sowie Art, Verfahren und Bedingungen der Durchführung von Strafsanktionen Jugendlicher werden nämlich durch die Vorschriften eines besonderen Gesetzes geregelt - durch das Gesetz über jugendliche Straftäter und strafrechtlichen Schutz Minderjähriger. Auf diese Weise werden in einem Gesetzestext alle Bestimmungen aus dem materiellen Strafrecht sowie dem Verfahrensrecht für Jugendliche erfasst, womit das System des Jugendstrafrechts abgerundet ist, über dessen Merkmale der vorliegende Artikel spricht.

Schlüsselwörter: *Jugendlicher, Strafrecht, Täter, Gesetz, Sanktion, Erziehungsmaßnahmen, Gericht.*

Sommario

CARATTERISTICHE FONDAMENTALI DEL NUOVO DIRITTO PENALE MINORILE

Dal gennaio 2006 nella Repubblica di Serbia è entrata in vigore una nuova legislazione penale sostanziale ed esecutiva. Una nuova legislazione penale per minori è prevista in uno speciale codice minorile, che contiene tutte le disposizioni sostanziali, processuali ed esecutive sui minori come autori di reati. In questo lavoro l'autore analizza le caratteristiche fondamentali del nuovo diritto penale minorile nella Repubblica di Serbia, con aspetti comparatistici rispetto ad altre legislazioni penali moderne.

Parole chiave: *minore, reato, autore, legge, sanzioni, misure educative, tribunale.*

